

Vysoká škola ekonomická v Praze

Bakalářská práce

2012

Hana Vedralová

Vysoká škola ekonomická v Praze

Fakulta podnikohospodářská

Studijní obor: Arts Management

Název bakalářské práce:

**Světový fenomén tradičního papírového
divadla - možnosti prezentace
a popularizace českého loutkářství v ČR
a ve světě**

Autor bakalářské práce: Hana Vedralová

Vedoucí bakalářské práce: PhDr. Zuzana Malcová

P r o h l á š e n í

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma
*„Světový fenomén tradičního papírového divadla - možnosti prezentace
a popularizace českého loutkářství v ČR a ve světě“*
vypracoval/a samostatně s využitím literatury a informací,
na něž odkazuji.

V Praze dne 28. května 2012

Podpis

Název bakalářské práce:

Světový fenomén tradičního papírového divadla - možnosti prezentace a popularizace českého loutkářství v ČR a ve světě

Abstrakt:

Předmětem této bakalářské práce je popsat historii a současnost divadelní formy papírového divadla, představit festivaly, které se mu věnují a nastínit cesty vzájemného ovlivňování světové tradice papírového divadla a českého loutkářství a možnosti jejich popularizace. Vzhledem k tomu, že česká loutkářská tradice je známá po celém světě a usiluje o zapsání na seznam nemateriálního kulturního dědictví UNESCO, práce popisuje i platnou legislativu UNESCO, která se nemateriálního dědictví týká.

Klíčová slova:

papírové divadlo, loutky, loutkářství, tradice, festival

Title of the Bachelor's Thesis:

The world phenomenon of traditional paper theatre – the possibilities of presentation and popularization of the Czech puppetry in CZ and in the world

Abstract:

Model theatre is much more than a historic toy for children. Due to the absence of photography in the early nineteenth century, it is also an important reflection of the social life of the middle-class and plays a significant role in the documentation of contemporary theatre. Czech tradition of puppetry is famous all over the world and aspires to be registered in the Intangible Cultural Heritage List of UNESCO.

This thesis should introduce basic facts about this theatrical genre, present model theatre history and its presence – world paper festivals and uncover its today importance. Other aim of this thesis is to describe the current legislation of UNESCO in relation to intangible cultural heritage and the possibility of influencing and mutual enriching of Czech puppetry and this world theatrical form – the paper theatre.

Key words:

Paper model theatre, Czech puppetry, traditions, festivals

Obsah

ÚVOD	11
1. ZÁKLADNÍ VYMEZENÍ NĚKTERÝCH POJMŮ V SOUVISLOSTI S PAPIROVÝM DIVADLEM	12
POPIS PAPIROVÉHO DIVADLA	12
2. HISTORIE PAPIROVÉHO DIVADLA	13
ANGLIE: Juvenile Drama, Toy Theatre, Model Theatre	14
Počátky: William West versus I. K. Green	14
I. K. Green (1790-1860).....	16
A. Park	18
Hodgson and Company	18
The Skelt family	18
W. G. Webb (1820-90) a H. J. Webb (1852-1933).....	19
John Redington	20
Benjamin Pollock (1856-1937), Benjamin Pollock Limited (1946-1952), Pollock's Toy Museum.....	20
Časopis Boys of England	21
NĚMECKO: Papiertheater.....	21
Joseph Scholz	21
Joseph F. Schreiber (1835-1914)	22
DÁNSKO: Dukketeater	23
Alfred Jacobsen.....	24
FRANCIE: Imaginerie Français.....	25
RAKOUSKO	26
ŠPANĚLSKO.....	26
ITÁLIE: Teatro Italiano	27
ŠVÉDSKO A NORSKO	27
HOLANDSKO.....	28
SEVERNÍ AMERIKA	28
Scott and Co., Seltz's <i>American Boys' Theatre</i>	28
JAPONSKO – Kumitate	28
3. SVĚTOVÉ FESTIVALY VĚNOVANÉ PAPIROVÉMU DIVADLU.....	30
PREETZER PAPIERTHEATRETREFFEN – Setkání papírových divadel v Preetzu	30

RENCONTRES INTERNATIONALES DE THÉÂTRES DE PAPIER – Mezinárodní setkání papírových divadel	30
INTERNATIONAL TOY THEATRE FESTIVAL – Mezinárodní festival papírových divadel	31
DALŠÍ FESTIVALY PAPÍROVÝCH DIVADEL	31
SOUČASNÉ TRENDY	32
4. OBDOBA PAPÍROVÉHO DIVADLA V ČESKÉ REPUBLICE	32
RODINNÉ DIVADLO A JEHO HISTORIE	33
ČESKÝ ZÁSTUPCE PAPÍROVÉHO DIVADLA – Hana Voříšková	35
5. ČESKÉ LOUTKÁŘSTVÍ JAKO NEMATERIÁLNÍ KULTURNÍ DĚDICTVÍ.....	36
POJEM NEMATERIÁLNÍ KULTURNÍ DĚDICTVÍ A JEHO OCHRANA.....	36
KONCEPCE ÚČINNĚJŠÍ PÉČE O TRADIČNÍ LIDOVOU KULTURU V ČESKÉ REPUBLICE NA LÉTA 2011 AŽ 2015.....	37
6. PRAKTICKÁ ČÁST: DOTAZNÍKOVÉ ŠETŘENÍ.....	38
EKONOMICKÉ SROVNÁNÍ SOUČASNÉ ČESKÉ A ZAHRANIČNÍ PRODUKCE.....	40
ZÁVĚR.....	42
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	43
SEZNAM OBRÁZKŮ A TABULEK.....	45

ÚVOD

Loutky provází lidské pokolení již od nepaměti. Tvoří jeho neodmyslitelnou součást a snad na světě není národa, v jehož historii by se neobjevovaly, aby zde zpodobňovaly lidskou bytost. Díky svým specifickým rysům, hlavně neobyčejnou intimitou, která při představení vzniká, a odzbrojující naivitou pohledu, můžou pracovat s výrazovými prostředky, které v divadle klasickém nelze uplatnit. Vzhledem ke stále se zrychlujícímu životnímu stylu společnosti a postupující globalizaci, která s sebou přináší kromě pozitiv i ohrožení pestrosti jednotlivých kultur, se i tyto intimní zážitky stávají vzácností. Papírové divadlo tvoří jednu malou podobu loutkového divadla, která, ačkoli byla zpočátku určena jako zabavení či hračka pro děti, se vyvinula v samostatnou a jedinečnou uměleckou formu s početným polem příznivců po celém světě. Toto divadlo je tak křehké, že je až s podivem, že se do dnešních dnů dochovalo.

České loutkářství je jedním z typických projevů tradiční lidové kultury a české marionety jsou známé po celém světě. V letošním roce se pokouší o zapsání na český Seznam nemateriálních statků tradiční a lidové kultury České republiky, neboť je právě jedním z ohrožených statků, který zaručuje kulturní rozmanitost. I zde existovala, a možná stále existuje, podobně malá a křehká forma s názvem rodinné divadlo. Cílem této práce je najít a přiblížit souvislosti rodinného divadla s papírovým, rozpoznat, zda jsou loutky stále ještě živou součástí rodin, a nastínit možnosti vzájemného obohacování i popularizace.

Celá práce je rozdělena do čtyř pomyslných celků. První kapitola postihuje teoretické vymezení celé problematiky. Následuje část zaměřená na podobu tradičního světového papírového divadla, která ve dvou kapitolách popisuje jeho vznik, vývoj, současné trendy a festivaly, které se tomuto žánru věnují. Třetí úsek rozkrývá paralelu k českému rodinnému divadlu a představuje českého zástupce papírového divadla, Hanu Voříškovou. Čtvrtá, praktická, a zároveň závěrečná část je zaměřená na výzkum současného místa loutkových divadel v českých rodinách a na ekonomické srovnání současné české a zahraniční produkce.

1. ZÁKLADNÍ VYMEZENÍ NĚKTERÝCH POJMŮ V SOUVISLOSTI S PAPÍROVÝM DIVADLEM

Pro jasný a jednotný pohled na celou problematiku je nejdříve nutné vysvětlit používané pojmy a vymezit papírové divadlo z velkého množství typů loutkových divadel. Následující slovníček jsem převzala z knihy *Podoby loutky* od Aloise Tománka.

PROSCÉNIUM – vnější hranice mezi oponou a hledištěm, nebo mezi oponou a orchestřištěm

PŘEDSCÉNA – část jeviště, která se nachází před otvorem proscénia, někdy je zde umístěn orchestr

SCÉNA – místo realizace divadelní hry v čase

JEVIŠTĚ – místo realizace divadelní hry

PORTÁL – svislé ohraničení velikosti vzhledu do jeviště umístěné bezprostředně za proscéniovým otvorem

SUFITA – zakrytí prostoru nad jevištěm

ŠÁLA – zakrytí prostoru vedle jeviště

KUKÁTKO, KUKÁTKOVÁ SCÉNA – scéna, jejíž velikost je omezená proscéniovým otvorem a portálem

DEKORACE – souhrnné označení pro celkovou úpravu scény, jejímž prostřednictvím přichází do styku herec s loutkou; soubor kulís a rekvizit

PLOŠNÁ LOUTKA – dvojrozměrná loutka vedená zespodu, shora, nebo ze strany, jednostranná nebo oboustranná

RODINNÉ LOUTKOVÉ DIVADLO – loutkové divadlo hrané zpravidla ve velmi malém prostoru pro omezený počet diváků; průmyslově vyráběno

Papírové divadlo využívá plochých loutek z papíru vedených nejčastěji ze strany. Od svých počátků a v době největšího rozmachu představovalo předmět průmyslové výroby a charakteristickým rysem této doby bylo zmenšování velkých činoherních scén do takřka stolní velikosti, avšak se zachováním veškerých patřičných efektů. V současnosti se do této kategorie řadí i původní divadla herců a výtvarníků.¹

POPIS PAPÍROVÉHO DIVADLA

Klasické anglické divadélko tohoto typu je tvořeno dřevěným rámem proscénia, které je připevněno na jeviště, z něhož vyčnívá dřevěná konstrukce tvořená sloupky s kolejkami, které udržují kulisy na svém místě. Přední proscéniový rám je určen k nalepení papírového výstřižku

¹ TOMÁNEK, Alois. *Podoby loutky*. 1. vyd. V Praze: Akademie múzických umění, Divadelní fakulta, 1998, s. 68
ISBN 80-858-8336-8.

téhož a z druhé strany k připevnění opony nebo kukátka. Některé publikované tisky byly vytvořeny speciálně tak, aby po slepení vytvářely dojem plastičnosti. Ostatní evropské varianty se liší především v řešení upevnění kulis.²

Nakladatelé nejdříve využívali k tisku měděných destiček. Všechny archy byly tedy primárně černobílé, ale některé ručně malovali, obvykle se svými rodinami. Do obchodu se tak tisky dostaly ve dvou provedeních – kolorované a černobílé. S rozvojem litografického tisku se stala častější forma barevná. K připravení jediné hry k představení se nejdříve archy nabarvily (pokud bylo zapotřebí), vystřihly, většinou nalepily na tvrdší papír a upevnily na příslušné místo: proscénium na proscéniový rám, kulisy a loutky do úchytů. Každá postava byla vytištěna v několika polohách, které korespondují s vývojem charakterů v průběhu představení. Součástí balení může být scénář k příslušné hře.³

2. HISTORIE PAPIROVÉHO DIVADLA

Papírové divadlo není pouze starobylou hračkou pro děti, ale i důležitým svědkem společenského života střední třídy minulého století. Tento oblíbený prostředek krácení volného času byl určen převážně pro chlapce.⁴ V historii podlehl jeho kouzlu i mnoho známých osobností, z nichž si většina ponechala svou sběratelskou vášeň i do dospělosti. Nechybělo u Charlieho Chaplina, Roberta Louise Stevensona, Hanse Christiana Andersena, Winstona Churchila nebo Charlese Dickense.⁵

Historický význam papírového divadla však také spočívá v provázanosti na divadlo skutečné, které v období jeho vzniku zažívá v Evropě velký vzestup popularity. Vstupenky byly finančně relativně dostupné a návštěvník nemusel být příliš vzdělaný - především nemusel umět číst. Vzhledem k tomu, že fotografie ještě nespátřila světlo světa a obrazový materiál té doby byl velmi omezený, atmosféra a duch činohry na počátku 19. století jsou zachyceny právě na listech dětského papírového divadla. Zpočátku si návštěvníci divadla odnášeli po představení v anglické literatuře nazvané „theatrical portraits“, nebo „theatrical prints“, které nejsou nic jiného, než pohled či karta s oblíbeným hrdinou z právě shlédnuté hry. V české literatuře pro tyto vzpomínkové pohlednice neexistuje žádný speciální termín. Nazvěme je proto souhrnně „divadelními tisky“.

Jak již bylo zmíněno, tyto archy se obvykle prodávaly ve dvou provedeních – jednobarevný za penny a barevný za dvě pence. Většina dětí si však nemohla dovolit dražší výtisky, a tak mnoho hodin, dnů a snad i týdnů zabralo jen pečlivé kolorování černobílých listů. Tvrdý papír, kterým se již hotové listy podlepovaly, byl tak drahý, že bylo o mnoho ekonomičtější vystřihovat loutky nadvakrát, než nalepit na čtvrtku celý zakoupený arch.⁶

² BALDWIN, Peter: *The Toy Theatres of the World*. London, A. Zwemmer Ltd, 1992. s. 160-162

³ BROWN, Hugo. The Origins of the Toy Theatre. *John Kilby Green & the History of the Toy Theatre* [online]. 2009 [cit. 2012-05-04]. Dostupné z: <http://www.toytheatre.net/JKG-Frame.htm>

⁴ Scott Polar Research Institute. *English Toy Theatre* [online]. 2008 [cit. 2012-05-04]. Dostupné z: <http://www.spri.cam.ac.uk/events/theatre/captainross/>

⁵ Edmund Bacon's Model Theater Presents: Cinderella. *Philadelphia International Airport* [online]. . [cit. 2012-05-23]. Dostupné z: <http://www.phl.org/arts/archivedexhibitions/Pages/bacon.aspx>

⁶ BROWN, Hugo. John Kilby Green and the History of the Toy Theatre: Chapter 1. *Hugo's Toy Theatre Website* [online]. 2009 [cit. 2012-04-21]. Dostupné z: <http://www.toytheatre.net/JKG-History-1.htm>

Nedá se již přesně určit, které scény a kostýmy byly přesnými kopiemi tehdejších divadelních novinek, přesto všechny prameny předpokládají, že produkce nakladatelů mezi léty 1820 až 1850 byla založena především na skutečných a úspěšných představeních. V Rakousku a Německu byli jevištní výtvarníci dokonce často žádáni, aby svá díla převedli i do miniatur papírového divadla.⁷ Nutno podotknout, že žít se vydáváním papírových divadel nebylo jednoduché. Pro nakladatele to byla spíše vášeň, než touha zlepšit svou životní úroveň. To se dá usuzovat například z toho, že většina používala měděné destičky hned několikrát. Nakladatel I. K. Green dokonce úředně měnil věk svých vlastních dětí, zřejmě aby mu takto zůstala bezplatná pracovní síla.⁸

Literárních zdrojů na toto téma existuje obecně pouze velmi malé množství. Až do roku 1992 nebyla vydána žádná anglicky psaná studie, která by komplexně zmapovala historii této malé divadelní formy. Předchozí publikace – A. E. Wilson: *Penny Plane Twopence Coloured* (1932) a George Seaight: *Juvenile Drama* (1946) – se věnují pouze tradici ve Velké Británii. První kniha, která shrnuje současné poznatky a výzkumy v oblasti historie papírového divadla, byla vydána v roce 1992 nakladatelstvím Zwemmer v Londýně. Kniha *Toy Theatres of the World* britského herce a divadelního nadšence Petera Baldwina pokrývá většinu doposud známých informací, které se tohoto tématu týkají.⁹ V následujícím stručném historickém přehledu uvedu významné nakladatele především ze zemí, kde se tato tradice rozšířila.

ANGLIE: Juvenile Drama, Toy Theatre, Model Theatre

Počátky: William West versus I. K. Green

Příběh začíná v Londýnské ulici Exeter Street, která ne náhodou leží nedaleko divadelního lycea a divadel Theatre Royal, Drury Lane a Covent Garden. S první myšlenkou těžít z jejich blízkosti přišel vlastník obchodu v této ulici – William West (1833-1854). V jeho galanterii bylo kromě obyčejného sortimentu ke koupi i pár hraček a dětské lístky do loterie, které stály půl penny a velmi dobře se prodávaly.

„*The lottery things was so bad and sold so well, that the idea struck me, that something theatrical would sell.*“¹⁰ („Loterijní lístky byly tak špatné a tak dobře se prodávaly, až mě napadlo, že by se podobně dobře mohlo prodávat něco divadelního.“)

Veliká popularita pantomimy Mother Goose, která byla na repertoáru Covent Garden mezi léty 1808 – 1811, byla Westovi v roce 1811 inspirací k vydání prvních „theatrical prints“, divadelních tisků, které obsahovaly vyobrazení osmi hlavních postav z úspěšného představení, každou ve zvláštním okénku. (viz obr. 1) Od té doby byli výtvarníci pravidelně posíláni na představení, aby zachytili skutečné kostýmy a dekorace a vytvořili tak jejich věrné předlohy pro rytce měděných destiček. V rozhovoru, který William West poskytl do novin roku 1850, říká:

„*At first, you see, we didn't do any but the principal characters in a piece. (...) After that we was asked by the customers for theaters to put the characters in. (...) I got some made, and*

⁷ BALDWIN, Peter: *The Toy Theatres of the World*. London, A. Zwemmer Ltd, 1992. s. 12

⁸ BALDWIN, Peter: *The Toy Theatres of the World*. London, A. Zwemmer Ltd, 1992. s. 45, 46

⁹ BALDWIN, Peter: *The Toy Theatres of the World*. London, A. Zwemmer Ltd, 1992. s. 13

¹⁰ BROWN, Hugo. INTERVIEW BETWEEN HENRY MAYHEW & WILLIAM WEST. *John Kilby Green and the History of the Toy Theatre* [online]. 2009 [cit. 2012-05-04]. Dostupné z: <http://www.toytheatre.net/JKG-Trans-Mayhew.htm>

then the demand got so great that I was obliged to keep three carpenters to make em for me. (...) I turned out the first toy theayter for children as ever was got up for sale, and that was in the year 1813. (...) I used to make, I think, about fifty toy theayters a week.“ („Nejdříve, jak vidíte, jsme tiskli pouze hlavní postavy představení. Ale lidé si přáli i celá divadla, kam by je mohli umístit. Pár jsem jich zhotovil, ale poptávka tak vzrostla, že jsem musel zaměstnávat tři řezbáře, aby je pro mne vyráběli. První divadlo pro děti se prodalo v roce 1813. Vyráběli jsme kolem padesáti divadel za týden.“)¹¹

Samotný rok vytvoření prvního divadla je ale předmětem spekulací, neboť jeho jediným dokladem je tento rozhovor v Morning Chronicle. Zde se dostáváme do hluchého místa historie papírových divadel.

Obrázek 1 - Mother Goose od Williama Westa, vytištěna v roce 1811 (Dostupný z WWW: <http://www.toytheatre.net/JKG-History-2.htm>)

William West si podle některých záznamů nechal vytisknout Mother Goose u mladého učně jménem Green a v roce 1812 přichází nový nakladatel John Kilby Green (používající zkratku I. K. Green nebo J. K. Green) s prvním proscéním. (viz obr. 3) Tento muž pravděpodobně zneužil přístupu k Westovým měděným destičkám a začal publikovat jeho předchozí tisky pod svým jménem, neboť Greenovy počáteční archy, nebo jednotlivé postavy, jsou s Westovými shodné.¹² (viz obr. 2) Tato skutečnost však klade i otázku, kdo od koho skutečně kopíroval a kdo s myšlenkou divadelních tisků přišel první. Jejich podobnost je zjevně prokazatelná, i přes nedostatek rané dokumentace. Vzhledem k tomu, že Green kopíroval tisky

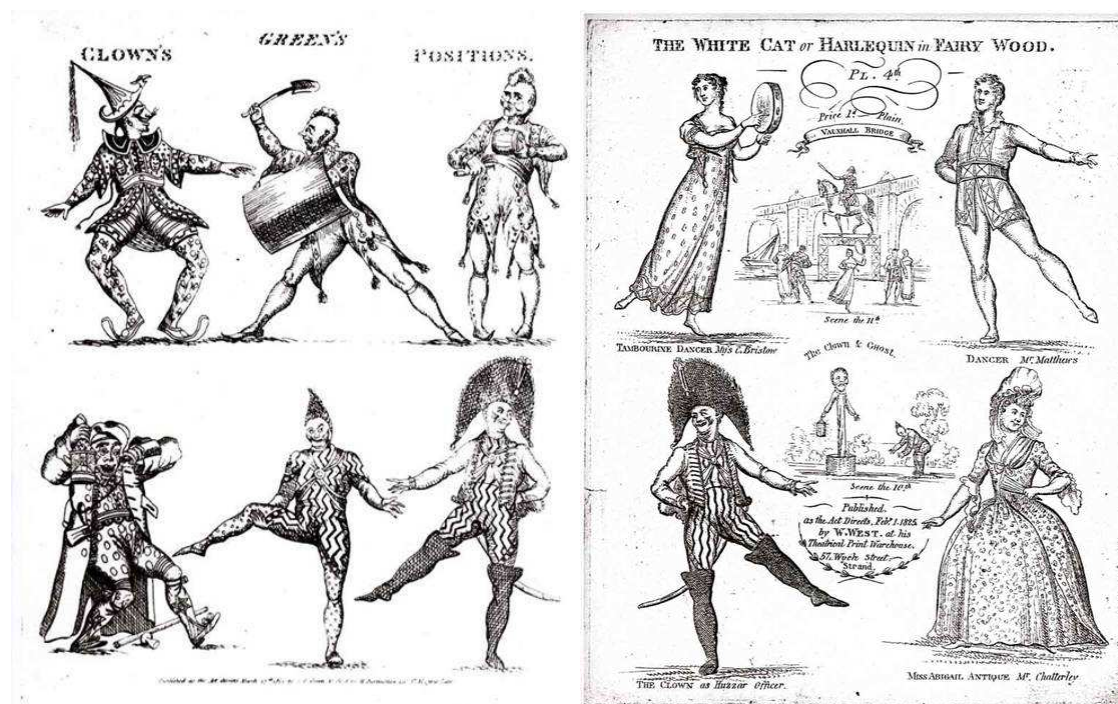
¹¹ BROWN, Hugo. INTERVIEW BETWEEN HENRY MAYHEW & WILLIAM WEST. *John Kilby Green and the History of the Toy Theatre* [online]. 2009 [cit. 2012-05-04]. Dostupné z: <http://www.toytheatre.net/JKG-Trans-Mayhew.htm>

¹² BALDWIN, Peter: *The Toy Theatres of the World*. London, A. Zwemmer Ltd, 1992. s.24

jiných i po celé své další nakladatelské působení, předpokládá se, že prvenství patří skutečně Williamu Westovi. Bohužel Greenův primát ve vytvoření proscénia zpochybnit nelze, protože první Westovo proscénium z roku 1812 se nedochovalo.¹³

West využíval strojového aparátu skutečného divadla k vytvoření svého magického a věrného miniaturního světa. Protože je většina jeho práce založena na skutečných představeních, je i velmi cenným historickým podkladem. V nakladatelské činnosti pokračoval West až do konce svého života v roce 1854. Z jeho měděných destiček se však nedochovala ani jediná. Někteří se domnívají, že vzhledem k tomu, že neměl žádnou rodinu, která by mohla úspěšný podnik převzít, raději byly všechny zničeny.

William West však nepochybně svým velmi kvalitním výtvarným zpracováním divadelních tisků určil uměleckou úroveň celého nově zaměřeného nakladatelského průmyslu.¹⁴

Obrázek 2 – I. K. Green a W. West: srovnání podobnosti husara (Dostupný z WWW: <http://www.toytheatre.net/JKG-Frame.htm>)

I. K. Green (1790-1860)

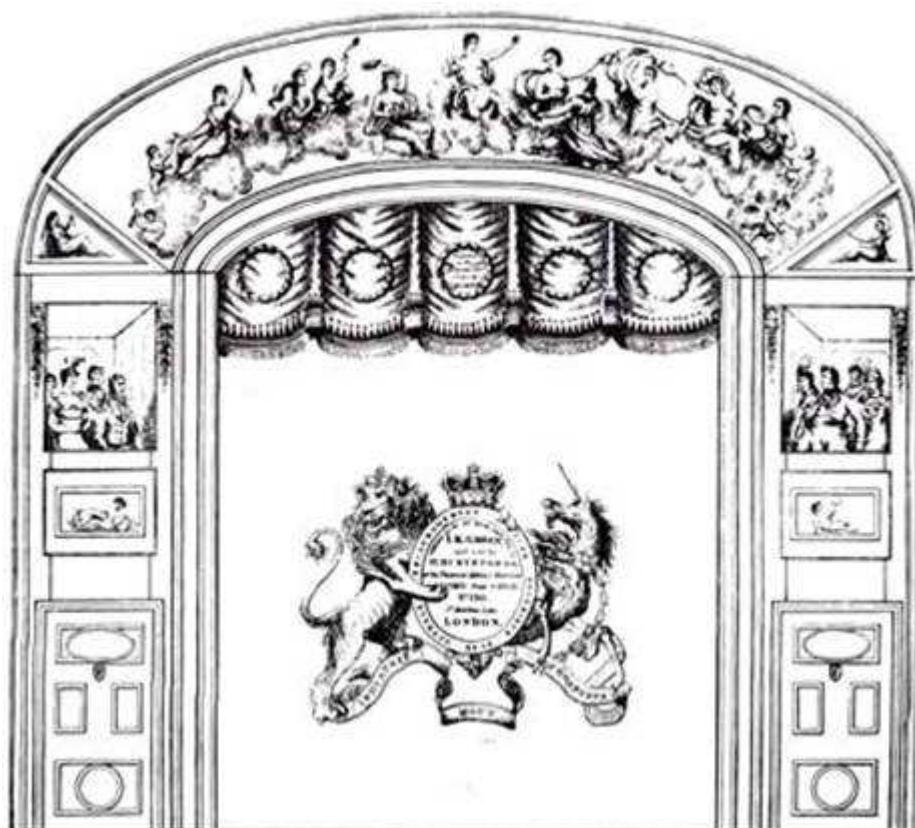
Jak bylo již zmíněno, mladý rytecký učeň John Kilby Green velmi brzo rozpoznal obchodní potenciál divadelních tisků a začal publikovat pod svým jménem. Brzy si vysloužil pověst plagiátora a roku 1814 beze stopy zmizel. Někteří se domnívají, že byl při kopírování přistižen a byl donucen tuto oblast podnikání na čas opustit, jiní zase jako pravděpodobnější vidí možnost, že nastoupil do armády¹⁵ a do Londýna se vrátil opět roku 1832 jako nakladatel

¹³ BROWN, Hugo. John Kilby Green and the History of the Toy Theatre: Chapter 2. *Hugo's Toy Theatre Website* [online]. 2009 [cit. 2012-04-21]. Dostupné z: <http://www.toytheatre.net/JKG-History-2.htm>

¹⁴ BALDWIN, Peter: *The Toy Theatres of the World*. London, A. Zwemmer Ltd, 1992. s. 22

¹⁵ BROWN, Hugo. John Kilby Green and the History of the Toy Theatre: Chapter 2. *Hugo's Toy Theatre Website* [online]. 2009 [cit. 2012-04-21]. Dostupné z: <http://www.toytheatre.net/JKG-History-2.htm>

dalších padesáti pěti představení. Jako jediný pečlivě datoval všechny své výtisky, proto lze naprosto přesně určit, že minimálně jejich třetina byla vytvořena na základě skutečných představení. Zbytek produkce tvořily reedice her z minulých let, nebo kopie jiných nakladatelů.¹⁶

Obrázek 3 - I. K. Green, první proscénium (Dostupný z WWW: <http://www.toytheatre.net/JKG-Frame.htm>)

I. K. Green se za svého života několikrát pokusil přihlásit o prvenství ve vynalezení papírového divadla. Po svém návratu do Londýna propašoval na své tisky formuli „The Original Inventor“, která však v jeho označení zůstala pouze do roku 1836. Po smrti Williama Westa se formule objevila opět, ale ve změněné podobě: „The Original Inventor and Publisher of Juvenile Theatrical Prints“. Neexistují však žádné doklady o tom, že by William West jakkoli proti troufalé formulce zasáhl a ani v rozhovoru pro *Morning Chronicle* se o ničem takovém nezmiňuje.

Jakkoli byl I. K. Green rozporuplnou postavou, podařilo se mu pomalu transformovat novou hračku na národní kratochvíli. Stalo se tak jednoduchou ekonomickou úvahou – své tisky zmenšil, nechal nekolorované a započal tak éru divadel za půlpenny. Sice na úkor kvality, ale vzhledem k tomu, že tisky byly určeny na vystřižení a „zničení“ při hraní divadla, na jakosti papíru a úrovni zpracování tak běžným zákazníkům vzhledem k lepší dostupnosti tolik nezáleželo.¹⁷

¹⁶ BALDWIN, Peter: *The Toy Theatres of the World*. London, A. Zwemmer Ltd, 1992. s. 24

¹⁷ BALDWIN, Peter: *The Toy Theatres of the World*. London, A. Zwemmer Ltd, 1992. s. 36

Po Greenově smrti převzal podnik nejdříve jeho agent John Redington a poté již slavný nakladatel Benjamin Pollock.

A. Park

Arthur Park (179?-1863) začal publikovat v roce 1818. Kromě dětských divadel vydával i různé puzzle, dětské knihy a další předměty pro zábavu. Jedná se však o dobově nedoceneného tvůrce, neboť neprodukoval takový objem výroby, jako jeho současníci. Úroveň jeho tisků je ale velmi vysoká a cenná. Například na přebalu jeho verze hry *The Miller and His Men* je vyobrazené skutečné divadlo, pravděpodobně Covent Garden v přibližné podobě 30. let předminulého století.¹⁸

V roce 1835 A. Park odjíždí do Ameriky a svůj nakladatelský podnik přenechává svému bratrovi Archibaldovi, který ve vydávání pokračuje do roku 1860 a po něm do roku 1880 jeho syn Alexander.¹⁹

Hodgson and Company

Hodgsonovi byli prvními opravdovými konkurenty Williama Westa, přestože vydrželi v nakladatelské branži pouze osm let (1822-1830). Za tuto krátkou dobu byli schopni vyrobit přes sedmdesát umělecky velmi zdařilých her. Pokud se A. Park na přebalu hry *The Miller and His Men* ke vzhledu Covent Garden třicátých let přiblížil, Hodgson and Company zpracovali jeho předchozí podobu velmi přesně. Dřevěná divadélka pro tuto firmu dodával a prodával jiný londýnský kupec, majitel krámků v ulici Newgate, William Cole. Po roce 1830 pokračoval v publikování pod stejným jménem pouze Orlando Hodgson. Jeho činnost ale ve srovnání s jinými již nedosahovala takového významu.²⁰

The Skelt family

Prvně se jméno Skelt objevuje v roce 1835 v souvislosti s velkou popularizací dětských divadel a produkcí za půl penny, kterou úspěšně odstartoval I. K. Green. Skeltova půlpenny verze byla jen 19 x 16 cm veliká a zřejmě i trochu nepraktická pro samotné hraní. Nespecializoval se však pouze na levné tisky, vydával mnoho různých velikostí, z nichž nejzajímavější je bohužel nedatovaná hlavní scéna *New and Improved Stage Front*, která se prodávala za dvě penny černobílá, za čtyři barevná.(viz obr. 4)

¹⁸ BALDWIN, Peter: *The Toy Theatres of the World*. London, A. Zwemmer Ltd, 1992. s. 30

¹⁹ BROWN, Hugo. Publishers Timeline. *John Kilby Green and the History of the Toy Theatre* [online]. 2009 [cit. 2012-05-04]. Dostupné z: <http://www.toytheatre.net/FT/Publishers.htm>

²⁰ BALDWIN, Peter: *The Toy Theatres of the World*. London, A. Zwemmer Ltd, 1992. s. 33, 34

Obrázek 4 - Skeltova New Improved Stage Front (Dostupný z WWW: <http://www.toytheatre.fsnet.co.uk/gifts1.html>)

W. G. Webb (1820-90) a H. J. Webb (1852-1933)

William George Webb se narodil v městečku Surrey, ale ve věku čtrnácti let byl dán do učení do Londýna k Arthurovi Parkovi. Byl tak jediným vyučeným nakladatelem, který si důkladně prošel celý trh, než si založil vlastní podnik. Naučil se kreslit, leptat a tisknout a jako výsledek svých dovedností představil světu jedny z nejkrásnějších papírových divadel 19. století. Webb také sám psal a přizpůsoboval hry dětskému formátu. Po jeho smrti v roce 1890 v rodinném podniku pokračoval syn Henry jako poslední skutečný nakladatel dětských papírových divadel také až do své smrti v roce 1933.²¹

Webb ale bohužel nikdy nezaznamenal úspěch, který by si zasloužil. Většina věhlasu té doby směřovala k jinému nakladateli, Benjaminu Pollockovi, který převzal podnik I. K. Greena po Johnu Redingtonovi. Hlavní zásluhu na této skutečnosti nese spisovatel Robert Louis Stevenson, který v roce 1884 sháněl podklady pro svou známou esej s názvem „*A Penny Plain and Tuppence Coloured*“. Stevenson si uchoval své dětské nadšení pro papírové divadlo a v Londýně původně hledal oblíbené „Skelty“. Později se rozhodl k napsání eseje a Webb mu tenkrát zapůjčil většinu obrazového materiálu. Když ale požádal o honorář, pohádali se a Robert Louis Stevenson prý tehdy vykřikl větu: „*This is going to cost you something, Mr Webb, this is going to cost you a good deal.*“²² (Tohle vás bude něco stát, pane Webbe, to vás bude stát dobrý kšeft.) A tak ačkoli většina ilustrací v tomto článku pochází od Williama Webba, spisovatel ho

²¹ BALDWIN, Peter: *The Toy Theatres of the World*. London, A. Zwemmer Ltd, 1992. s. 41

²² BROWN, Hugo. John Kilby Green and the History of the Toy Theatre: Chapter 8. *Hugo's Toy Theatre Website* [online]. 2009 [cit. 2012-04-21]. Dostupné z: <http://www.toytheatre.net/JKG-History-8.htm>

označuje za ubohou kukačku, která se vychloubá hnízdem Skeltů²³ a esej zakončuje slavným mnohokrát citovaným výrokiem: „*If you love Art, Folly or the bright eyes of children, speed to Pollock's*“. (Milujete-li umění, poštilost či bystré oči dětí, utíkejte k Pollockovi.)²⁴

John Redington

John Redington (1819-1876) pracoval pro I. K. Greena jako jeho maloobchodní zástupce. Jak se však k němu dostaly Greenovy měděné destičky, je doposud záhadou. Buď je získal náhodou již před jeho smrtí, nebo odkoupil pozůstalost od Greenových dětí, které nejspíš dědictví po smrti otce prodaly. V následujících letech tak znovu publikoval většinu Greenových her.²⁵

Redington nabízel kromě zmíněných reedici také různé druhy jevištních průčelí i přídatné pásy s orchestřišti. Průčelí Britannia se prodávalo ve třech provedeních a vzhledem k tomu, že se jeho předloha – The Brinannia Theatre – nacházela jen kousek od Redingtonova krámků, šlo velmi dobře na odbyt jako suvenýr návštěvníků.

Benjamin Pollock (1856-1937), Benjamin Pollock Limited (1946-1952), Pollock's Toy Museum

Jeden z častých návštěvníků Redingtonova obchůdku byl mladý muž jménem Benjamin Pollock. Zpočátku si zde pravidelně kupoval jen tabák a více než papírová divadla jej zajímala Redingtonova dcera Eliza, se kterou se po smrti jejího otce oženil a vyměnil tak prosperující odvětví kožešnictví za nejistotu nakladatelského průmyslu.

Pollock za své dlouhé působení vytvořil jen pár originálních her, spíše dále pokračoval v reediciích J. K. Greena i Redingtona. Podnikání se však velmi dařilo, snad i díky reklamě ve článku Roberta Louise Stevensona. Jeho papírové divadlo si nechal poslat do Ameriky okolo roku 1930 i Charlie Chaplin. Velká poptávka byla pro Pollocka, který na tiscích pracoval pouze se svými dvěma dcerami, také velmi zavazující. V dopise klientovi z roku 1936 píše, že nemůže splnit jeho požadavek na dodání divadel, neboť má příliš mnoho předchozích objednávek. O rok později, krátce po jeho smrti, nechala dcera Louisa obchod ocenit a nabídla jej k prodeji. Zájemce se objevil až v roce 1944 – Alan Keen obchod přestěhoval na lukrativnější místo a přizval ke spolupráci také mladého George Speaighta. Společně založili firmu Benjamin Pollock Limited a vydali několik divadel, které odpovídaly modernějšímu pojetí. Jejich nadšení však nebylo následováno zákaznickou poptávkou a tak museli obchod v roce 1952 jako poslední nakladatelé papírových divadel zavřít. Velkou měrou však přispěli k prodloužení zájmu veřejnosti o tuto drobnou divadelní formu.²⁶

O několik let později, Marguerite Fawdry, francouzská reportérka pro BBC, se pokoušela sehnat příslušenství k synovu divadlu. Když zjistila, že Keenův a Speaightův obchod již neexistuje, odkoupila jeho pozůstatky a založila Pollock's Toy Museum na adrese Monmouth Street 44. Zde vystavovala nejen dostupné exempláře dětských divadel, ale i široký

²³ BALDWIN, Peter: *The Toy Theatres of the World*. London, A. Zwemmer Ltd, 1992. s. 42

²⁴ BROWN, Hugo. John Kilby Green and the History of the Toy Theatre: Chapter 8. *Hugo's Toy Theatre Website* [online]. 2009 [cit. 2012-04-21]. Dostupné z: <http://www.toytheatre.net/JKG-History-8.htm>

²⁵ BROWN, Hugo. John Kilby Green and the History of the Toy Theatre: Chapter 7. *Hugo's Toy Theatre Website* [online]. 2009 [cit. 2012-04-21]. Dostupné z: <http://www.toytheatre.net/JKG-History-7.htm>

²⁶ BALDWIN, Peter: *The Toy Theatres of the World*. London, A. Zwemmer Ltd, 1992. s. 52-56

sortiment hraček z Viktoriánské a Edwardiánské éry. Tradice tohoto muzea pokračuje dodnes na adrese Scala Street 1 v srdci Londýna.²⁷

Časopis Boys of England

Hry a divadelní tisky také často sloužily jako příloha dětských periodik především pro chlapce. Jedním takovým byl také časopis Boys of England, který od roku 1866 pravidelně uváděl části her na pokračování jako přílohu jednotlivých čísel. Původní záměr vydavatele Edwina Bretta bylo uvést postupně kompletní balíček, který by obsahoval i dřevěné součásti, ze kterých by se dalo kompletní divadlo sestavit. Z blíže nespecifikovaných důvodů se mu tohoto úmyslu však nepodařilo dosáhnout a tak v jednom z čísel nakonec uvedl jen podrobný návod se soupisem součástí a nástrojů, které jsou zapotřebí k domácí výrobě divadla.²⁸

NĚMECKO: Papiertheater

Na rozdíl od Anglie, kde byl centrem papírových divadel především Londýn, v Německu se tato tradice rozšířila po celém území, hlavními centry se stala města jako Norimberk, Berlín, Neuruppin, Mainz, Esslingen a Mnichov. Cestu do výloh obchodů si první divadelní tisky našly již v třicátých letech 19. století. Tyto ještě pravděpodobně nebyly určeny k vystřihování a dochovalo se jich jen velmi malé množství.²⁹ Stejně jako v Anglii, i zde byly některé hry velmi úspěšnou zmenšeninou skutečných představení, v ostatních aspektech však zcela odlišnou. Německou produkci také velmi ovlivnil vynález litografického tisku, který byl jako první schopný konkurovat měděným destičkám. Hry se tak sice tiskly na větší formát, ale každá postava byla obvykle jen v jedné poloze, která pak ale nekorespondovala s jejím vývojem v průběhu představení. Navíc se loutky vodily zpočátku shora, způsobem odvozeným od marionet, což v konstrukci jeviště značně překáželo a narušovalo plynulý průběh představení. Celkové technické provedení tak na rozdíl od uměleckého zaostávalo za reálnou předlohou.³⁰

Joseph Scholz

Důležitým německým centrem výroby papírových divadel byla od roku 1930 Mohuč. Jeden z tamějších nakladatelů Joseph Scholz se brzy nespokojil s tisknutím kopií svých předchůdců a najal si své vlastní umělce, kteří pro něj tvořili krásné a propracované předlohy. (viz obr. 5) Bohužel první světová válka úspěšnou produkci zcela ochromila a její následky, v podobě neutěšené ekonomické situace, přispěly nejen k zániku celého obchodu, ale i ke zničení všech přebytečných tisků. Z tohoto důvodu jsou dnes velkou raritou.³¹

²⁷ Location. *Pollock's Toy Museum* [online]. [cit. 2012-05-04]. Dostupné z: <http://www.pollockstoymuseum.com/location.html>

²⁸ BALDWIN, Peter: *The Toy Theatres of the World*. London, A. Zwemmer Ltd, 1992. s. 73, 74

²⁹ BALDWIN, Peter: *The Toy Theatres of the World*. London, A. Zwemmer Ltd, 1992. s. 80

³⁰ History and Background. *Toy Theatre* [online]. 2010 [cit. 2012-04-28]. Dostupné z: <http://toytheatres.wordpress.com/category/history-and-background/>

³¹ BALDWIN, Peter: *The Toy Theatres of the World*. London, A. Zwemmer Ltd, 1992. s. 86

Obrázek 5 - Joseph Scholz, Urania (Dostupný z WWW: http://tempietto2.blogspot.com/2008_02_01_archive.html)

Joseph F. Schreiber (1835-1914)

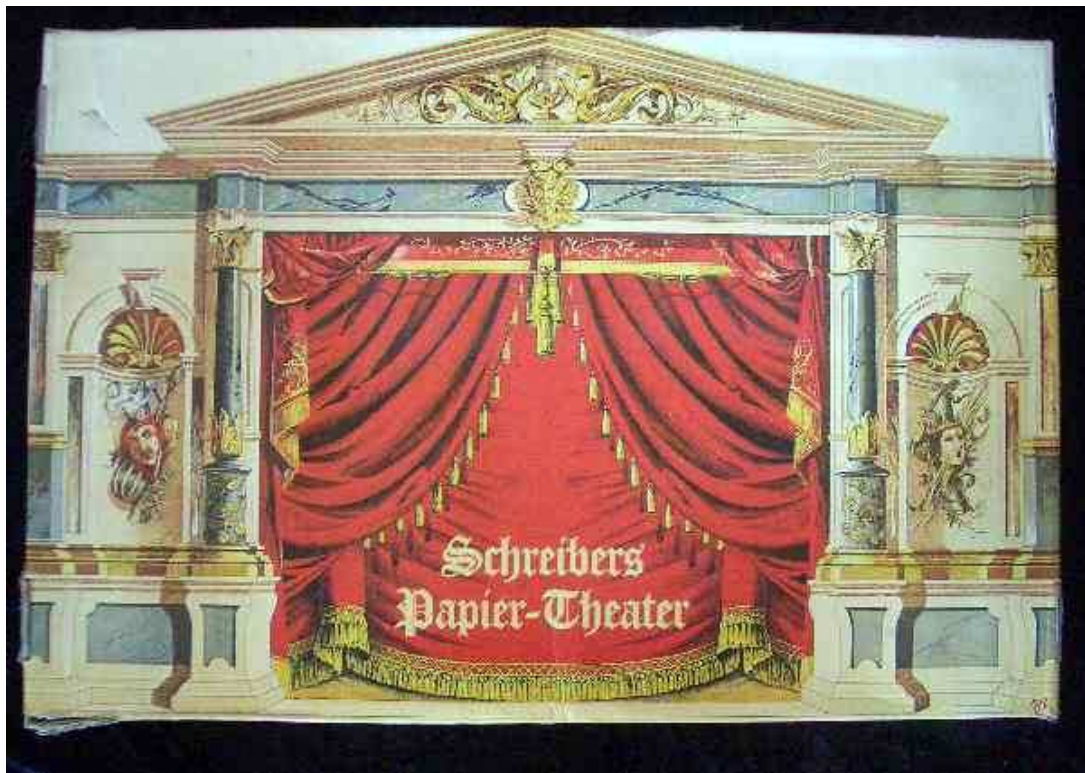
Stejný osud měl potkat i někdejšího největšího Scholzova konkurenta – firmu, kterou založil Ferdinand Schreiber z Esslingenu. Když se v šedesátých letech 19. století rozšířila zpráva, že firma hodlá ukončit činnost, Marguerite Fawdry tehdy duchapřítomně odkoupila zbytek tisků, které byly původně odsouzeny ke zkáze, a nabídla je k prodeji v Pollock's Toy Museum.

Obrázek 6 - Část orchestřiště, Theodor Guggenberg (Dostupný z WWW: http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Papiertheater_Schreiber_Orchester_detail.jpg)

Ferdinand Schreiber do nakladatelského průmyslu vstoupil již jako do rozjetého vlaku. Jako osoba zvenčí měl možnost objevit nová místa na trhu, která byla doposud opomíjena. Jeho práce si zakrátko vysloužila svou formou zpracování pověst zboží nejvyšší kvality. (viz obr. 7) Svou pozici také upevnil vydáním instruktážních knih, které poskytly detailní návod na výrobu nezbytného technického příslušenství. Zaměření produkce především na děti a mladé

zákazníky mu umožňovalo vydat mnoho pohádek, které byly doposud lehce opomíjeny. Velký zlom v produkci firmy nastal angažováním jevištního výtvarníka Theodora Guggenberga, který většinu starých designů nahradil novými, více propracovanými, a vylepšil i stávající způsob vodění loutek.³² Jeho scény patří bezesporu k nejkvalitnějším, které byly kdy v historii papírového divadla vytvořeny.³³ (Viz obr. 6)

Obrázek 7 – F. Schreiber, proscénium ze hry „Vilém Tell“ (Dostupný z WWW: <http://www.buchfreund.de/Schreibers-Papier-Theater-Originalnachdruck-des-weltberuehmten-Schreiber-Papier-Theaters-aus-dem-19-Jahrhundert-mit-kompletter-Ausstattung-Figuren-Kulissen-und-Textbuecher-fuer-drei-Inszenierungen-Wil,5401>)

Mezi významné nakladatele německé éry papírového divadla patří také J. C. Wickelmann a Adolf Engel z Berlína, nakladatelství Oehmicke und Riemschneider z Neuruppinu a Schmidt and Romer z Lipska.³⁴

DÁNSKO: Dukketeater

Historii papírového divadla v Dánsku lze rozdělit do čtyř period: Období před Jacobsenem (1830-1880), Alfred Jacobsen (1880-1924), divadla časopisu *Illustrated Family Journal* (1914-1931) a *Pegasus* Carla Allerse (1941-1949). Zde se budu jmenovitě zabývat pouze působením Alfreda Jacobsena, neboť jeho odkaz byl pro současnou podobu dánského papírového divadla zásadní.

³² BALDWIN, Peter: *The Toy Theatres of the World*. London, A. Zwemmer Ltd, 1992. s. 97

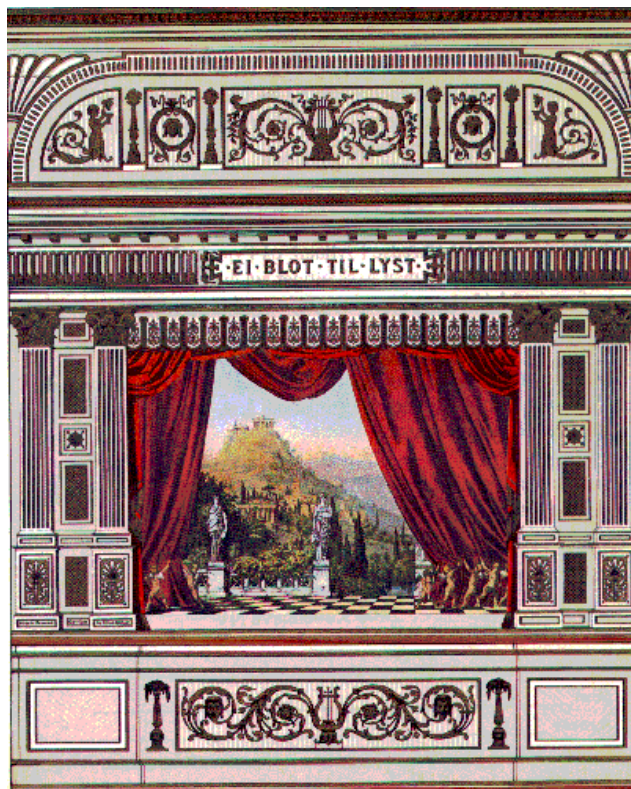
³³ History and Background. *Toy Theatre* [online]. 2010 [cit. 2012-04-28]. Dostupné z: <http://toytheatres.wordpress.com/category/history-and-background/>

³⁴ BALDWIN, Peter: *The Toy Theatres of the World*. London, A. Zwemmer Ltd, 1992. s. 79-99

Před rokem 1830 však nebylo papírové divadlo Dánsku neznámé. Také Hans Christian Andersen (1805-1875) trávil mnoho času ze svého dětství za miniaturním jevištěm a svým vrstevníkům připravoval nevšední zážitky v podobě svých oblíbených pohádek. Tato kratochvíle pocházela z Německa, jehož nakladatelé byli i úspěšnými exportéry. Netrvalo dlouho a Dánové si začali vytvářet svá vlastní divadla, navazující na jejich národní literární dědictví. Nejstarší divadlo, které se dochovalo v kodaňském muzeu, pochází z roku 1840 a vyniká technickou propracovaností. Mechanické řešení posunu kulis, létající scény či rotující upevnění světel jsou dodnes velkou inspirací.³⁵

Alfred Jacobsen

Alfred Jacobsen otevřel svou litografickou tiskárnu v Kodani v roce 1873 a zažehl tak dodnes neutuchající dánské nadšení pro papírové divadlo. Jako osoba byl velmi xenofobní a především německy orientovaný, a proto jej příliv divadel od úspěšných sousedů pobuřoval. V roce 1880 začal ze svého kodaňského bytu vydávat časopis *Soulføren*³⁶, ve kterém představuje dětem krásy papírového divadla i za použití mnoha protiněmeckých metafor.³⁷ Brzy však myšlenku vydávání časopisu opustil a započal vydávat dětská divadla tak, jako jeho angličtí a němečtí předchůdci. Reprodukce jeho tisků se vydávají v Dánsku doposud a jen potvrzují, že této země se obecný pokles zájmu o papírové divadlo po druhé světové válce příliš netýkal.³⁸ (viz obr. 8)

Obrázek 8 – Výřez A. Jacobsen, 1884 (Dostupný z WWW: <http://www.kanniskorner.com/toytheater/prosroyal.htm>)

³⁵ BALDWIN, Peter: *The Toy Theatres of the World*. London, A. Zwemmer Ltd, 1992. s. 101, 102

³⁶ Dle Petera Baldwina anglický překlad *Soulføren*: The Prompter tj. do češtiny „divadelní nápověda“

³⁷ BALDWIN, Peter: *The Toy Theatres of the World*. London, A. Zwemmer Ltd, 1992. s. 79-99

³⁸ Model Theater at Kannik's Korner. *Prosceniums* [online]. . [cit. 2012-05-04]. Dostupné z: <http://www.kanniskorner.com/toytheater/proslarge.htm#royal>

FRANCIE: Imaginerie Français

Francouzská větev papírového divadla Imaginerie Français se vyvíjela nezávisle na dění v Evropě. Její počátky totiž sahají na venkov do hor Vosques, kde obyvatelé neměli ponětí jak o divadelním pozlátku v centrech velkých měst, tak ani o vývoji stejné divadelní formy u svých evropských sousedů. Jeho základ tak představují potulné činoherní společnosti. Nakladatelská produkce v počátcích nebyla spojena s konkrétními představeními, ale spíše imitovala ducha tradičních Commedia dell Arte.³⁹ Tisky však nebyly určeny pro domácí představení, ale spíše jako modelářská výzva pro kutily, jejichž výsledkem práce bylo dokonalé, ale nefunkční divadlo, které navíc ani neobsahovalo scénář či knížečku, jak tomu bylo zvykem v Anglii. (viz obr. 9) Dalším osobitým znakem francouzských divadel bylo zlacení některých jejich částí.⁴⁰

Obrázek 9 - Kulisy - Imaginerie Pellerin (Dostupný z: <http://gingerfashionblog.blogspot.com/2011/10/pellerin-d-epinal.html>)

Nejvýznamnější jméno, které je spojené s francouzským nakladatelským průmyslem, je Jean-Charles Pellerin, který začal vydávat kolem roku 1870 především ilustrované kramářské písně a výjevy s křesťanskou tematikou. Významnou část francouzské produkce tvoří také stínové divadlo, které se stalo velmi populární formou 19. století. (viz obr. 10) Další známou

³⁹ BALDWIN, Peter: *The Toy Theatres of the World*. London, A. Zwemmer Ltd, 1992. s. 119-122

⁴⁰ History and Background. *Toy Theatre* [online]. 2010 [cit. 2012-04-28]. Dostupné z: <http://toytheatres.wordpress.com/category/history-and-background/>

postavou francouzského nakladatelského průmyslu je Albert Mericand, jehož divadla Mon Théâtre se dovážela i do Českých zemí.⁴¹

Obrázek 10 - List ke stínovému divadlu, Imaginarie Pellerin (Dostupný z WWW http://fr.wikipedia.org/wiki/Fichier:Ombres_chinoises_Carnaval_de_Paris_-_Pellerin_Epinal.jpg)

RAKOUSKO

V Rakousku jde tradice papírového divadla ruku v ruce se jménem Mathias Trentsensky. Jeho tisky se dokonce vyvážely do Anglie jako artikl pro bohatší vrstvu, neboť tamější produkce byla zaměřena převážně na chudší část obyvatelstva. Trentsensky zachytil podobu vídeňského divadla Imperial Vienna. Žádný další rakouský nakladatel již nedosáhl takových kvalit, ani úspěchu.⁴²

ŠPANĚLSKO

Španělský nakladatelský průmysl v této oblasti zcela ovládla dvě jména. První z nich, Paluzie, začal vydávat ve stejné době, jako Pellerin ve Francii – kolem roku 1870. Jeho produkce byla podobná Pellerinově ve formě (také zpravidla neobsahovala text) a Schreiberově

⁴¹ BALDWIN, Peter: *The Toy Theatres of the World*. London, A. Zwemmer Ltd, 1992. s. 122

⁴² History and Background. *Toy Theatre* [online]. 2010 [cit. 2012-04-28]. Dostupné z: <http://toytheatres.wordpress.com/category/history-and-background/>

ve výtvarném zpracování, ale tematicky se převážně orientovala do oblasti jeho rodného Katalánska. Možná proto se s jeho divadly v zahraničí příliš nesetkáme.

Kolem roku 1920 se objevil nový konkurent – nakladatelství Seix a Barral, a začal pomalu Paluziovu produkci nahrazovat. Jeho tisky jsou daleko okatější, jdou více ve stopách obvyklé evropské produkce a vytvářejí si v ní nesmazatelné a důležité místo. Stylově využívají daleko více modernějších směrů, hry se tak často odehrávají v pokojíčcích ve stylu Art Deco, nebo v přírodě s impresionistickým nádechem. (viz obr. 11) Divadla obsahovala i trojrozměrné kulisy či vylisované části budov, důmyslné osvětlovací systémy, které dovolovaly nejrafinovanější efekty. Rozdílné je i řešení vodění loutek. Na rozdíl od všech ostatních klasických typů jeho divadla nemají žádné jeviště, ale loutky jsou přilepeny na samostatné kartičce, která je udržuje ve správné poloze. Vzhledem k tomu, že mnoho her bylo určeno pro export, Seix a Barral vydávali také v cizích jazycích.⁴³

Obrázek 11- Model E, Seix y Barral, 1935 (Dostupný z WWW: <http://maquinariadelanube.wordpress.com/2011/01/03/teatros-de-papel/>)

ITÁLIE: Teatro Italiano

Veškerá italská produkce se soustředila do Milána. Charakterem se podobala francouzskému typu, tj. nebyla primárně určena ke hraní her.⁴⁴

ŠVÉDSKO A NORSKO

Severské státy Norsko a Švédsko objevily a přijaly tradici papírových divadel teprve nedávno. Počátky původní produkce sahají pouze do poloviny minulého století. Na jejich území

⁴³ BALDWIN, Peter: *The Toy Theatres of the World*. London, A. Zwemmer Ltd, 1992. s. 127-129

⁴⁴ BALDWIN, Peter: *The Toy Theatres of the World*. London, A. Zwemmer Ltd, 1992. s. 131

se ale v minulosti nacházelo mnoho sběratelů, kteří pro své sbírky vyhledávali hlavně dánské exempláře.⁴⁵

HOLANDSKO

Ačkoli je Holandsko domovem mnoha sběratelů, historie holandské formy papírového divadla je zastoupená jediným výtiskem proscénia od D. Bolle z Rotterdamu z roku 1860, které se zdá být jedním z mála, která na tomto území vůbec vznikla.⁴⁶

SEVERNÍ AMERIKA

V Severní Americe se papírové divadlo nedočkalo takové obliby jako v Evropě. Nebylo ani určeno pro reprodukování skutečných her, ale spíše pouze jako hračka pro děti.

Scott and Co., Seltz's *American Boys' Theatre*

Hlavní odlišnost těchto divadel spočívá v pečlivém technickém provedení – každý nový typ byl nejprve vyzkoušen profesionály, než se započala jeho sériová výroba. Mnoho tisků tohoto vydavatelství byly pouze přejmenované hry obdobného anglického časopisu, *The Boys of England*. Dokonce Peter Bladwin uvádí seznam stejných, ale přejmenovaných her, které se v Americe vydávaly s drobným zpožděním.

Mezi dalšími americkými nakladateli se etablovali především J. H. Singer, nebo McLaughlin Brothers. Výše zmíněné pirátství se podobně jako v Anglii stalo častým jevem, v Americe bylo však často i potrestáno – např. firma Martin Studios z Connecticutu za kopírování některých prvků z dánské produkce.⁴⁷

JAPONSKO – Kumitate

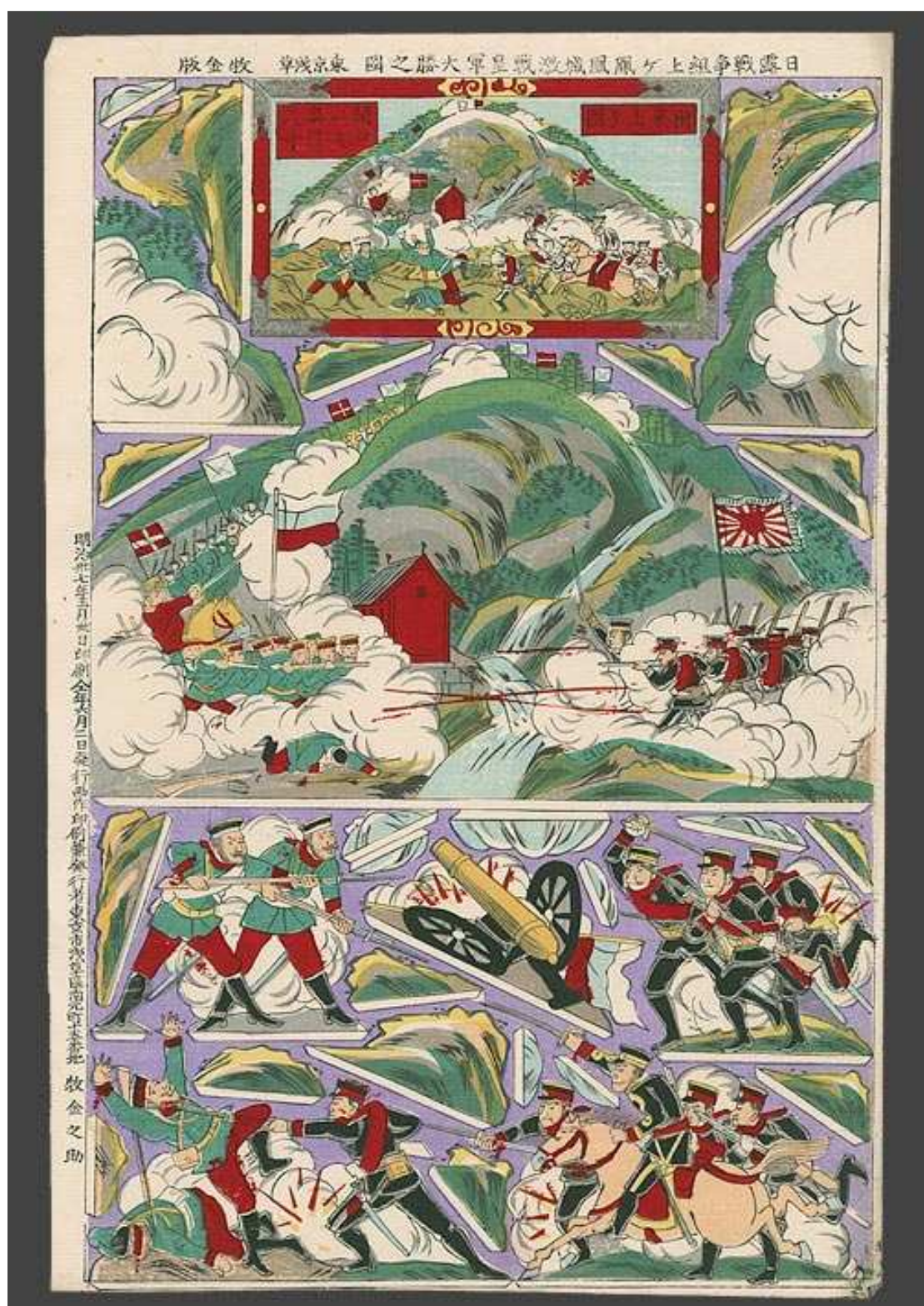
Tradice papírového divadla existuje v Japonsku již od 12. století, kdy muži cestovali po zemi s malým přenosným divadélkem a hráli hry na způsob dnešních slide-show. V 18. století však divadla po technické stránce zdokonalili přidáním perspektivy a začali je vydávat pro komerční účely. (viz obr. 12) Podobně jako v Evropě dosáhla tato produkce vrcholu v 19. století, poté ale ustala a v současné době lze najít pouze pár exemplářů jako součást soukromých sbírek.⁴⁸

⁴⁵ BALDWIN, Peter: *The Toy Theatres of the World*. London, A. Zwemmer Ltd, 1992. s. 131

⁴⁶ BALDWIN, Peter: *The Toy Theatres of the World*. London, A. Zwemmer Ltd, 1992. s. 132

⁴⁷ BALDWIN, Peter: *The Toy Theatres of the World*. London, A. Zwemmer Ltd, 1992. s. 135-141

⁴⁸ History and Background. *Toy Theatre* [online]. 2010 [cit. 2012-04-28]. Dostupné z: <http://toytheatres.wordpress.com/category/history-and-background/>

Obrázek 12 - Scény z Japonsko-ruské války, 1904 (Dostupný z WWW:
<http://www.theartofjapan.com/ArtDetail.asp?Inv=10113462>)

3. SVĚTOVÉ FESTIVALY VĚNOVANÉ PAPÍROVÉMU DIVADLU

Papírovému divadlu jsou ve světě věnovány celé festivaly, které prezentují nejen jeho tradiční historickou podobu, ale i jeho vývoj a nové, inspirativní formy, které umožňují vyjádřit a popsat současnou společnost.

PREETZER PAPIERTHEATRETTREFFEN – Setkání papírových divadel v Preetzu

Preetzer Papiertheatretreffen je největším setkáním papírových divadel v Evropě. Koná se pravidelně každé září v malém městečku Preetz na severu Německa již od roku 1988. Jeho hlavní organizátor Dirk Reimers v jeho počátcích zdaleka nedoufal, že se jejich festival stane největší evropskou slavností. Místo pro představení poskytuje festivalu večerní škola pro dospělé. Za bezmála již tři desítky ročníků se festivalu zúčastnilo přes 1000 herců, sběratelů či nadšenců nejen z Evropy, ale i z Mexika, Spojených států amerických atd. Součástí velmi různorodého programu jsou i dílny pro děti.

Preetzský festival nabízí publiku jedinečnou atmosféru, která je daná blízkým setkáním s umělcem a s jeho sdělením. Představuje publiku hlavně tradiční podobu papírového divadla, ale nebrání se i různým alternativním inovacím. Jeho posláním je oživení této tradice, její představení širokému publiku, probuzení nadšení návštěvníků setkáním s herci z celé Evropy, či profesní předávání nápadů, myšlenek, přístupů a zkušeností.⁴⁹ Podmínkou pro vystoupení na festivalu je premiéra hry na německém území. Tímto jsou omezeny především domácí ansámblы, pro něž toto často znamená uvádět hru v Preetzu vůbec poprvé.

Na preetzském festivalu se také již několikrát představila česká zástupkyně tohoto žánru: Hana Voříšková.

RENCONTRES INTERNATIONALES DE THÉÂTRES DE PAPIER – Mezinárodní setkání papírových divadel

Francouzský festival, který se často označuje pouze jako RITP, se poprvé konal v roce 1998 ve francouzském městě Troyes. Po několika ročnících se přestěhoval do malého městečka Mourmelon le Grand a od roku 2009 se koná v obcích v oblasti Pays d'Epernay – Terres de Champagne. Je organizován divadelní společností Papiertheatre Company a jejím uměleckým ředitelem Alainem Lecucqem. Když se konal poprvé, jen velmi malá část francouzské veřejnosti někdy slyšela o papírovém divadle. Dnes jsou organizátoři festivalu doslova zavaleni nabídkami.

Mezi cíle festivalu dle jeho internetové prezentace patří:

- představit papírové divadlo široké veřejnosti

⁴⁹ The Preetz Paper Theater Festival. *Preetzer Papiertheatretreffen* [online].[cit. 2012-04-29]. Dostupné z: <http://www.preetzer-papiertheatretreffen.de/pppt/festival.htm>

- prezentovat společnosti, které se zabývají produkcí papírových divadel
- vytvářet příležitosti pro divadelní společnosti, aby se dostaly do povědomí organizátorů kulturních akcí
- posilovat povědomí o možnostech využití technik papírového divadla účastí umělců na workshopech pořádaných společností Papiertheatre a také následnou prezentací při vlastních inscenacích

Ceny jednotlivých představení jsou celkem příznivé – první vstupenka stojí 5€ a každá další 3€. Součástí festivalu jsou také workshopy ve školách, výstavy a závěrečná aukce.

Celkově je festival na rozdíl od Preetzer Papiertheatretreffen v Německu orientován více experimentálně. Alain Lecucq hledá zajímavé interprety po celém světě na svých četných zahraničních cestách. Mnoho z nich možná ani netuší, že jsou představiteli této malé divadelní formy.⁵⁰

INTERNATIONAL TOY THEATRE FESTIVAL – Mezinárodní festival papírových divadel

Tento festival divadelní společnosti Great Small Works se koná podobně jako RITP pravidelně každé dva roky v New York City. Jeho účastníky jsou především společnosti ze Spojených států a pár zahraničních zástupců. Součástí bohatého programu je také obvykle výstava zaměřená na historii a současnost papírového a rodinného loutkového divadla. Českou republiku zde v minulosti reprezentovala česká divadélka autorů Miroslava Trejtnara a Dagmar Urbánkové.

Festivalový pas na všechna představení stál v roce 2010 75\$, jednotlivé programy 20\$. Děti mohly využít poloviční slevu.

DALŠÍ FESTIVALY PAPIROVÝCH DIVADEL

V nejbližší době by se podle Alaina Lecucqua měly konat další dva festivaly věnované papírovému divadlu. První z nich v dánském Aarhusu, druhý v Mexiku. Další informace však nejsou prozatím nikde k dispozici.

Papírová divadla se také často objevují jako součást festivalů věnovaných loutkářství, divadlu, nebo významným osobnostem. Svůj papírový den tak měl letos v britském Mansfieldu například festival Charlese Dickense, který oslavuje 200 let od jeho narození a koná se ve spolupráci s mnoha organizacemi po celém světě.⁵¹

⁵⁰ Rencontres Internationales de Théâtres de Papier. *History* [online]. [cit. 2012-04-29]. Dostupné z: <https://sites.google.com/site/testanglaisfrancais/history>

⁵¹ Mansfield Museum Dickens Festival - Toy Theatre. *Dickens 2012* [online]. 2012 [cit. 2012-05-12]. Dostupné z: <http://www.dickens2012.org/event/mansfield-museum-dickens-festival-toy-theatre>

SOUČASNÉ TRENDY

Trendy ve světě se týkají především produkce, která je k vidění na zahraničních festivalech. Následující odstavce jsou čerpány z přednášky Alaina Lecucqua *The Contemporary Paper Theatre*, kterou mi poskytl v papírové podobě.

V současné době můžeme pozorovat v produkci ať už amatérských nebo profesionálních spolků na světové scéně na dva hlavní trendy. Prvním je charakteristický důrazem na vizuální dojem, druhý tvoří především vyznavači soudobých moderních textů. Oba směry se ve větší či menší míře prolínají, hlavně ze strany ilustrátorů textu, neboť využívají vizuálních vjemů jako prostředek k jeho pochopení.

Zástupci prvního trendu jsou většinou výtvarníci, kteří používají papír jako dobře tvárný prostředek vyjádření. Sdělení jejich představení je ukryto v obrazech, pomocí kterých promlouvá k publiku. Zřídka se u těchto her objevují jakákoli slova, většinou jsou doprovázeny pouze hudbou. Mezi vizuální umělce se řadí i naše loutkářka Hana Voříšková. Ze zahraničních zástupců do této kategorie patří například divadlo Roberta Poultera z Anglie, nebo společnost Little Blue Moon Theatre Valerie a Michaela Nelsona z USA.

Druhý trend je tvořen hlavně divadelníky a loutkáři. Charakteristickými rysy těchto představení bývá odkrývání nějakého společenského problému a nezřídka i politická angažovanost. Z tohoto důvodu jsou tyto hry určené většinou pro dospělé publikum. Orientace na text však nutně nemusí znamenat potlačení vizuální složky, nebo snad její menší kvalitu. Zástupci tohoto trendu si často najímají výtvarníky, aby jim vytvořili dekorace, loutky i celou scénu. K tomuto trendu se řadí společnost Papiertheatre Alaina Lecucqa, nebo soubor Great Small Works z USA.

Z výše uvedených charakteristik může pramenit hned několik problémů. Loutky jsou stále spojovány hlavně s divadlem pro děti, proto není mnoho organizátorů, kteří by byli ochotní pozvat loutkové divadlo pro dospělé. Navíc málokterý pořadatel disponuje vhodným prostorem. Přesto tato divadelní forma ve světě získává stále více příležitostí k uplatnění. Mezi klady totiž patří nejen jistá exotičnost a novost, ale i finanční nenáročnost. Většina divadelníků totiž ke své produkci nepotřebuje o mnoho víc, než tmavý prostor, stůl a elektrickou zásuvku. Stává se tak finančně příjemnou a divácky intimnější alternativou k činohře.

4. OBDOBA PAPÍROVÉHO DIVADLA V ČESKÉ REPUBLICE

Historii loutkového divadla na českém území lze dle knihy Alice Dubské *Dvě století českého loutkářství* rozdělit na tři části. Prvním je období činnosti kočovných marionetářů, lidových loutkářů, které dobývali naše území v od druhé poloviny 18. století do konce 19. století. Druhou etapu tvoří období amatérského loutkářského hnutí, jehož součástí je i česká obdoba světového papírového divadla – fenomén rodinného divadla. Tímto termínem je označována ta část českého loutkového ochotnického divadla, která se vyvinula v první polovině 20. století, kdy si získala neskonalou oblibu profesionálně i amatérsky vyráběná stolní loutková divadla. Vzhledem k tomu, že se zpočátku tato divadélka dovážela převážně

z Německa, můžeme zde sledovat přímou spojitost s evropskou tradicí papírového divadla.⁵² Tomuto období se zde budu věnovat podrobněji. Třetí etapa, která je charakteristická vznikem profesionálních souborů, historii prozatím uzavírá.

RODINNÉ DIVADLO A JEHO HISTORIE

Rodinné a spolkové loutkové divadlo tvoří zvláštní kapitolu českého ochotnického loutkářství. Jeho největší rozmach nastal v první polovině 20. století, ale historie tohoto divadla určeného hlavně pro děti, sahá mnohem dále – do panských sídel 18. století.⁵³ Divadelní historie nevěnuje tomuto fenoménu příliš velkou pozornost, spíše na ni nahlíží jako na svou značně problematickou součást a většinou jí přisuzuje pouze roli dětské hračky. Z divadelního hlediska totiž nesplňuje ideální představy o jeho umělecké hodnotě a z hlediska folkloristického zase anonymitu tvůrců.⁵⁴ Amatérské loutkové divadlo však brzy našlo mnoho příznivců a prokázalo svůj nenahraditelný vliv na vzdělávání a výchovu ve společnosti.⁵⁵

Zpočátku si malá domácí divadélka získala srdce výtvarníků, kteří si je zhotovovali pro vlastní potěchu. Svá loutková divadla tak měla například rodina Mánesů, Mikoláš Aleš, Adolf Kašpar, Karel Štapfer, ale třeba také Jindřich Fügner.⁵⁶ Kromě vlastních počínů českých umělců se u nás koncem 19. století objevovala papírová divadla z okolních států, především z Vídně (Josef Trentsensky), Neu-Ruppinu (Oehmicke und Riemschneider), Esslingenu (J. F. Schreiber), Mohuče (Josef Scholz) a z Francie (Mon Théâtre Alberta Méricanda).⁵⁷ Jejich obliba se brzy velmi rozšířila a spolu s ostatními stolovými divadly našla pojmenování rodinná loutková divadla. Na zvyšující se popularitu rodinných loutkových divadel brzy zareagoval i domácí nakladatel J. R. Vilímek a v roce 1894 vydal podle návrhu Karla Štapfera proscénium a dekorace ke hře *Pan Franc ze zámku*. S rostoucí popularitou domácích divadel rostla i publikační činnost. Štorchovo nakladatelství vydávalo od roku 1887 loutkové hry v několika edicích, první pod názvem *Divadlo s loutkami*.⁵⁸ Jeho obchod sídlil na Staroměstském náměstí a doposud je zde zachován. Jedná se tak o jeden z mála dochovaných původních nakladatelských obchůdků v Evropě, pokud není vůbec jediný.⁵⁹ Díky předchozí dlouhé tradici marionet se však plošné loutky typické pro zahraniční produkci neuchytily, ale začaly se vyrábět marionety menších rozměrů. Samotné divadlo však stále velmi připomínalo svou zahraniční předlohu.

⁵² BLECHA, Jaroslav. *Okno do českého loutkářství: výstava v rámci mezinárodního projektu*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2007, s. 19; ISBN 978-807-0283-158.

⁵³ DUBSKÁ, Alice. *Dvě století českého loutkářství: vývojové proměny českého loutkového divadla od poloviny 18. století do roku 1945*. 1. vyd. V Praze: Akademie múzických umění, 2004, s. 143; ISBN 80-7331-008-2

⁵⁴ DUBSKÁ, Alice. *Dvě století českého loutkářství: vývojové proměny českého loutkového divadla od poloviny 18. století do roku 1945*. 1. vyd. V Praze: Akademie múzických umění, 2004, s. 7; ISBN 80-7331-008-2

⁵⁵ česká loutka

⁵⁶ DUBSKÁ, Alice. *Dvě století českého loutkářství: vývojové proměny českého loutkového divadla od poloviny 18. století do roku 1945*. 1. vyd. V Praze: Akademie múzických umění, 2004, s. 144; ISBN 80-7331-008-2

⁵⁷ česká loutka

⁵⁸ DUBSKÁ, Alice. *Dvě století českého loutkářství: vývojové proměny českého loutkového divadla od poloviny 18. století do roku 1945*. 1. vyd. V Praze: Akademie múzických umění, 2004, s. 147; ISBN 80-7331-008-2

⁵⁹ History and Background. *Toy Theatre* [online]. 2010 [cit. 2012-04-28]. Dostupné z: <http://toytheatres.wordpress.com/category/history-and-background/>

Roku 1911 vznikl Český svaz přátel loutkového divadla, který inicioval sériovou výrobu stavebnicových rodinných divadel. Ta byla později přejmenována na Alšova loutková divadla. Mikoláš Aleš k nim navrhl také malé marionety, které dle jeho předlohy vyrobil převážně Karel Kobrle, a rok poté byly vydány i kulisy a ostatní dekorace pod názvem Dekorace českých umělců, které měly nahradit cizorodé dekorace dovážené z Německa. (viz obr. 13) Později dochází k různým inovacím, upouští se od zbytečné výzdoby, která je typická pro zahraniční produkci, a nastupuje funkční moderní design.⁶⁰ V 60. letech minulého století se také začíná upouštět od marionetových divadélek, neboť jejich ovládání je pro děti příliš složité. Nastupují maňásci, různé pohyblivé obrázky, dlaňové loutky, nebo jen „oživené předměty“. Obliba rodinných divadélek v původní podobě tak začíná zvolna pomasínat a tento trend pokračuje doposud.⁶¹

Obrázek 13 - Alšovo loutkové divadélko (Dostupný z WWW: <http://spolek.rocov.sweb.cz/loutas.htm>)

V současné době se na výzkum odvětví rodinného divadla specializuje Oddělení dějin divadla Moravského zemského muzea, a to především jeho kurátor Jaroslav Blecha. Původní papírová forma se přesunula jako výchovný a kreativitu podporující prvek do mateřských škol, kde se děti obvykle s loutkovým divadlem setkávají poprvé – paradoxně jako jeho tvůrci při výrobě klasických shora vedených loutek z tvrdého papíru na špejli. Ve školách se ale již výrazových prostředků loutek využívá jen velmi málo a děti se stávají spíše pasívními konzumenty.

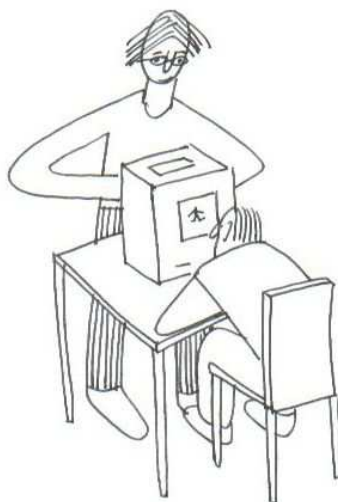
⁶⁰ DUBSKÁ, Alice. *Dvě století českého loutkářství: vývojové proměny českého loutkového divadla od poloviny 18. století do roku 1945*. 1. vyd. V Praze: Akademie múzických umění, 2004, s. 143; ISBN 80-7331-008-2

⁶¹ ZÁBRŠOVÁ, Kateřina. *Vliv loutkového divadla na děti mladšího školního věku*. Brno, 2008. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/104353/pedf_b/Bakalarska_prace.pdf. Bakalářská práce. Masarykova univerzita

ČESKÝ ZÁSTUPCE PAPÍROVÉHO DIVADLA – Hana Voříšková

Nejvýraznější představitelkou papírového divadla v České republice, která reprezentuje svou práci i v zahraničí, je Hana Voříšková. Ostatní čeští loutkoherci se nechávají papírem spíše volně inspirovat, ale používají jej pouze okrajově. (Např. Josef Brůček, Eva Pecháčková a další)

Hana Voříšková je výtvarnice, příležitostná loutkoherečka a učitelka výtvarného oboru na Základní umělecké škole ve východočeském městečku Choceň. Mezi loutkoherce vstoupila představením Oříšková chaloupka. Od té doby vymyslela a vyrobila mnoho představení a vyzkoušela mnoho materiálů ke zhotovení loutek. Při její práci jí však nejvíce učaroval právě papír, pro svou poddajnost, lehkou opravitelnost i nečekanou pevnost. Do historie loutkářství vytvořila nesmazatelnou stopu v podobě divadelního písničkového automatu. Tato malinkatá představení, často pro jen jednoho nebo dva diváky, byla inspirována běžnými automaty na jízdenky, kávu, čaj a jiné pochoutky. Divadelní scéna bývá ukryta v tmavé místnůstce a skládá se z lepenkové krabice, ve které je umístěno malé okénko s oponou a nezbytný otvor na peníze. Když divák vhodí minci, začne hrát hudba a opona se otevře jenom právě tak akorát, aby mohl přilepit oči k čtverečku před sebou, pohroužit se do nitra svého světa a zapomenout na několik následujících minut na to, kde se právě nachází. (viz obr. 14) Na festivalech je proto nutné představení dlouhé hodiny opakovat do té doby, než jej shlédnou všichni zájemci.

Obrázek 14 - Kresba k představení "Výlet" (Zdroj: Hana Voříšková)

Po prvních ilustracích písniček Karla Plíhala a Jarka Nohavici vytvořila Hana Voříšková představení Výlet. Zde ztvárnila svůj zážitek z cesty za jezírkem, který je zcela beze slov a hudbu přímo k němu vytvořil Oldřich Janota. S tímto představením se také v roce 2006 poprvé účastnila mezinárodního festivalu papírových divadel tehdy ve francouzském Mournelonu le Grand. Divadlo za necelé tři dny shlédlo mnoho návštěvníků a zaznamenalo velký ohlas i pozvání na největší festival papírových divadel do německého Preetzu. Tam v roce 2007 představila Výlet německému publiku a o rok později ještě na festivalech v Nürnbergu a Swabachu. Do Preetzu se vrátila ještě dvakrát, jednou s adventní stínohrou Pokoj Vám a poté s divadelními klipy V širém poli hruška. Letos chystá návštěvu třetí s představením nazvaným Pohyblivé obrázky.

5. ČESKÉ LOUTKÁŘSTVÍ JAKO NEMATERIÁLNÍ KULTURNÍ DĚDICTVÍ

Kulturní dědictví je odrazem kontinuity lidské společnosti. Je hodnotou, která s sebou nese poselství o minulosti pro budoucí generace a utváří základ kulturní identity obyvatel. Vzhledem k neustálým společenským změnám a postupující globalizaci je nutné toto dědictví chránit a zamezit tak ztrátě identit jednotlivých národů. Kulturní dědictví je také motivací pro rozvoj podnikatelských aktivit a cestovního ruchu a výrazně tak přispívá k růstu ekonomiky České republiky. Oblast nemateriální je jeho nedílnou, avšak specifickou součástí. Vzhledem k jeho podstatě je ohroženo více, než dědictví hmotné, neboť se stále vyvíjí, proměňuje a snadněji podléhá vlivům masové kultury. Právě proto je nutné toto dědictví ochraňovat, dokumentovat a popularizovat, aby nedocházelo k zániku některých projevů a k nežádoucí unifikaci jednotlivých regionů i celých států. Toto si Česká republika dobře uvědomuje a stojí ve světě na předních místech ve snaze o ochranu těchto kulturních hodnot.

Loutkářství svou podstatou mezi nemateriální kulturní dědictví patří a právě proto bylo v letošním roce navrženo na zápis na Seznam nemateriálních statků tradiční a lidové kultury České republiky.

POJEM NEMATERIÁLNÍ KULTURNÍ DĚDICTVÍ A JEHO OCHRANA

Česká legislativa pojem kulturního dědictví blíže nevymezuje, plně tak přebírá jeho charakteristiku danou základními dokumenty mezinárodní organizace UNESCO: *Úmluvou o ochraně světového kulturního a přírodního dědictví* a *Úmluvou o zachování nemateriálního kulturního dědictví*. Pojmem nemateriální kulturní dědictví se dle druhé jmenované úmluvy rozumí: „*zkušenosti, znázornění, vyjádření, znalosti, dovednosti, jakož i nástroje, předměty, artefakty a kulturní prostory s nimi související, které společnost, skupiny a v některých případech též jednotlivci považují za součást svého kulturního dědictví. Toto nemateriální kulturní dědictví, předávané z pokolení na pokolení, je společnostmi a skupinami lidí neustále přetvářeno v závislosti na jejich prostředí, na jejich interakci s přírodou a na jejich historii, dává jim pocit identity a kontinuity, podporuje takto úctu ke kulturní rozmanitosti a lidské tvořivosti.*“⁶²

Tato Úmluva byla přijata Generální konferencí UNESCO konsensem v roce 2003 a vstoupila v platnost dne 20. dubna 2006.⁶³ Současně byly vytvořeny dva prestižní seznamy statků nehmotné kultury, a to Reprezentativní seznam nemateriálního kulturního dědictví lidstva a Seznam nemateriálního kulturního dědictví vyžadujícího naléhavé zachování, které mají pomoci výjimečné jevy evidovat a zajistit jim tak efektivnější ochranu. Mezi těmito statky jsou také zapsáni tito čeští zástupci: od roku 2005 Slovácký verbuňk, od roku 2010 Vesnické masopustní pochůzky a masky na Hlinecku a Sokolnictví – umění chovu dravců, jejich ochrany, výcviku a lovu s nimi, a od roku 2011 Jízdy králů na Slovácku. V České republice byl zahájen ratifikační proces Úmluvy v roce 2008 a vstoupila v platnost k datu 18. května 2009. Na základě Úmluvy byl také vytvořen český Seznam nemateriálních statků tradiční a lidové kultury České

⁶² *Úmluva o zachování nemateriálního kulturního dědictví*. Paříž, 2003. Dostupné z: <http://www.mkcr.cz/scripts/detail.php?id=339>

⁶³ Ministerstvo kultury. *Úmluva o zachování nemateriálního kulturního dědictví* [online]. 2007 [cit. 2012-05-24]. Dostupné z: <http://www.mkcr.cz/scripts/detail.php?id=339>

republiky, který v současné době čítá pět statků, a to Slovácký verbuňk, Vesnické masopustní pochůzky a masky na Hlinecku, Jízdy králů na Slovácku, Sokolnictví – umění chovu dravců, jejich ochrany, výcviku a lovu s nimi, a Myslivost – plánovitě trvale udržitelné obhospodařování zvěře a jejího prostředí jako přirozená součást života na venkově.⁶⁴

KONCEPCE ÚČINNĚJŠÍ PÉČE O TRADIČNÍ LIDOVOU KULTURU V ČESKÉ REPUBLICE NA LÉTA 2011 AŽ 2015

O Úmluvu o zachování nemateriálního kulturního dědictví se také opírá dokument *Koncepce účinnější péče o tradiční lidovou kulturu v České republice na léta 2011 až 2015*, který navazuje na předešlou *Koncepci* z let 2003 až 2010. Její smysl spočívá v komplexním pokrytí všech stupňů ochrany lidové kultury, ať už v institucionálním pojetí, nebo v celkové popularizaci a rozšiřování povědomí o tradiční lidové kultuře. Vzhledem k tomu, že byla *Koncepce* tvořena současně s Úmluvou o zachování nemateriálního kulturního dědictví, podařilo se do ní zachytit myšlenky a podněty Úmluvy a připravit tak půdu pro její naplňování ještě předtím, než se Česká republika stala její smluvní stranou. Ochrana tak probíhá nejen na národní úrovni, ale i v pověřených regionálních odborných pracovištích. Kromě krajských pracovišť se na plnění úkolů také významně podílejí některé instituce zřizované Ministerstvem kultury – zde *Koncepce* jmenuje také Moravské zemské muzeum, které se věnuje loutkářství a především fenoménu rodinných divadel. *Koncepce* také vyzdvihuje význam využívání projevů lidové kultury ve školách a vzdělávacích a volnočasových zařízeních. V rámci zachování těchto hodnot usiluje o jejich prosazení do rámcově vzdělávacích programů a podporuje také dovednosti s tradičními řemesly spojené.⁶⁵ Loutky jako takové mohou hrát významnou roli ve výchově dětí především v předškolním a mladším školním věku, neboť nenásilnou formou napomáhají k utváření osobnosti, hodnotových žebříčků, rozvoji imaginace, komunikace, spolupráce s ostatními i k rozšiřování slovní zásoby.⁶⁶

Mezi příležitosti zařazuje *Koncepce* také volná místa na trhu s řemeslnými výrobky, která by mohla zaplnit lidová řemesla. České loutky zatím najdeme spíše v obchodech se suvenýry, než v hračkářstvích. Také papírové divadlo ve své původní podobě je na trhu zastoupeno pouze velmi omezeně.

Jedním ze zásadních cílů *Koncepce* je vést a doplňovat Seznam nemateriálních statků tradiční a lidové kultury. O zapsání do tohoto seznamu usiluje také české loutkářství prostřednictvím Pardubického a Královéhradeckého kraje. Tento krok je považován za velmi důležitý a hlavně první k tomu, aby mohlo být loutkářství v budoucnosti zapsáno i na seznam organizace UNESCO. Pokud se toto povede, bude mu zajištěna nejen komplexní ochrana na mezinárodní úrovni, ale i mezinárodní prestiž. O tom, zda se tento první krok uskuteční, rozhodne odborná komise letos na podzim.⁶⁷

⁶⁴ Ministerstvo kultury. *Seznam nemateriálních statků tradiční a lidové kultury České republiky* [online]. 2009 [cit. 2012-05-24]. Dostupné z: http://www.mkcr.cz/cz/kulturni-dedictvi/regionalni-a-narodnostni-kultura/seznam_nem_statku/seznam-nematerialnich-statku-tradicni-a-lidove-kultury-ceske-republiky-37400/

⁶⁵ *Koncepce účinnější péče o tradiční lidovou kulturu v České republice na léta 2011 až 2015*. Praha: Ministerstvo kultury a Národní ústav lidové kultury, 2011. ISBN 978-80-87261-50-7

⁶⁶ ZÁBRŠOVÁ, Kateřina. *Vliv loutkového divadla na děti mladšího školního věku*. Brno, 2008. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/104353/pedf_b/Bakalarska_prace.pdf. Bakalářská práce. Masarykova univerzita

⁶⁷ Loutkářství míří na seznam UNESCO, kraje podaly žádost. *Hradecký deník* [online]. 2012, [cit. 2012-05-24]. Dostupné z: http://hradecky.denik.cz/kultura_region/loutkarstvi-miri-na-seznam-unesco-kraje-podaly-zadost-20120302.html

6. PRAKTICKÁ ČÁST: DOTAZNÍKOVÉ ŠETŘENÍ

V teoretické části jsem se zaměřila na tzv. rodinné divadlo. Proto cílem dotazníku bylo zjistit, jak je v současné době loutkové divadlo v rodinách populární, jaká vážnost a role mu byla dotázanými v dětství přisuzována a to případně v souvislosti s krajem, odkud respondent pochází. Dotazník byl uveřejněn na serveru Vyplňto.cz a měl celkem sedm otázek, z nichž dvě otevřené a tři demografické ve vztahu k tématu (věk, pohlaví a kraj původu). Zúčastnilo se celkem 227 respondentů.

Otázka 1: Měli jste doma v dětství loutkové divadlo nebo loutky?

Odpovědi na tuto otázku se oproti očekávání podle věku nijak výrazně nelišily. Pouze nejmladší a nejstarší účastníci šetření ve věku do 15 let, respektive nad 40 let, uvádí, že loutky mělo doma průměru 80% dotázaných. Respondentů patřících do těchto skupin ale bylo pouze malé množství a tak tuto hypotézu by bylo nutné ověřit na větším počtu obyvatel. Početněji zastoupené věkové kategorie dopadly všechny obdobně. (viz tab. 1)

Tabulka 1 - Otázka 1 (Zdroj: Autor)

Odpověď:	v %
Ano	57.27%
Ne	42.73%

Rozdílně vůči očekávání však vyšly odpovědi podle jednotlivých oblastí. V obou krajích, které navrhují české loutkářství na Seznam nemateriálních statků tradiční a lidové kultury České republiky, se oproti ostatním výrazně mění poměr v neprospěch loutek. V Pardubickém kraji byla loutková divadla v rodinách zastoupená víceméně na hraně, a v Královéhradeckém dokonce převažovaly rodiny bez divadel. (viz tab. 2)

Tabulka 2 - Odpovědi podle krajů (Zdroj: Autor)

Kraj	Počet "ano" v %	Počet "ne" v %
Praha	66%	34%
Pardubický	51%	49%
Středočeský	65%	35%
Liberecký	67%	33%
Zlínský	63%	37%
Jihomoravský	25%	75%
Královéhradecký	40%	60%

Opět nelze brát v úvahu všechny odpovědi, neboť některé kraje byly zastoupeny velmi málo. (viz tab. 3)

Tabulka 3 - Respondenti podle krajů (Zdroj: Autor)

Kraj	Respondenti v %
Pardubický	31.07%
Hlavní město Praha	28.25%
Středočeský	9.6%
Liberecký	6.78%
Zlínský	4.52%
Jihomoravský	4.52%
Královéhradecký	2.82%
Jihočeský	2.82%
Vysočina	2.26%
Moravskoslezský	2.26%
Ústecký	2.26%
Olomoucký	1.69%
Plzeňský	1.13%

Pokud na první otázku odpověděli dotázaní „ne“, byli přesměrováni na otázku čtvrtou. Ostatní pokračovali dále otevřenou otázkou číslo dvě:

Otázka 2: Jakou hrálo loutkové divadlo roli ve Vašem dětství? Prosím stručně popište.

Pro lepší orientaci byly odpovědi na tuto otázku rozčleněny do čtyř hlavních skupin, a to na roli „významnou“, „kladnou“, „neutrální, nebo malou“ a „zápornou“. Výsledky jsou zobrazeny v tabulce 4.

Tabulka 4 - Role loutky v dětství (Zdroj: Autor)

Role loutky	významná	kladná	neutrální/malá	záporná
	21%	44%	33%	2%

Vzpomínky všech dotázaných byly veskrze velmi pozitivní, pouze jeden respondent uvedl, že ho loutky děsí. Hlavní asociace spojené s loutkovým divadlem byly čas strávený s rodinou či s kamarády, fantazijní svět, nebo kreativní spoluvytváření loutek. Pro ty, co uvedli odpověď v kategorii „role neutrální/malá“, byly loutky většinou pouze další hračkou, která znamenala občasné zpestření.

Otázka 3: Hráli s Vámi divadlo i rodiče?

Na následující otázku převažovala odpověď kladná, nebo dotázaní vyzdvihovali jiné rodinné příslušníky, z nichž měli největší podíl prarodiče, kteří byli často vzpomínáni i v předchozí otázce. (viz tab. 5)

Tabulka 5 - Participace rodičů (Zdroj: Autor)

Ano	Výjimečně	Někdo jiný z rodiny	Ne
53%	50%	8%	34%

Otázka 4: Myslíte si, že by mohlo mít loutkové divadlo pozitivní vliv na vztahy v rodině a výchovu dětí? Svou odpověď prosím specifikujte.

Poslední otázka byla opět společná pro všechny respondenty. I zde dopadl průzkum podle očekávání. Větší část dotázaných zmiňuje celkově pozitivní vliv na vývoj dítěte, jako rozvoj fantazie, představivosti, tvořivosti, hravosti, motoriky, komunikace nebo slovní zásoby. Dále jako stěžejní klady uvádí nutnou spolupráci mezi zúčastněnými, možnost nenásilného vyjádření pocitů a postojů, upevňování a prohlubování vztahů v rodině. Pomocí loutky jako prostředníka lze spontánněji a jednodušeji vyjadřovat pocity, či je použít jako ilustraci vztahů ve společnosti. Mnohokrát byl také zastoupen názor, že současné trendy ve výchově v podobě odkládání potomků u televizí a počítačů jsou ničitelem dětské představivosti a schopnosti hrát si či zabavit se. Pokud se loutkovému divadlu věnují současně s dětmi i rodiče, je to i pro ně dobrá příležitost, jak si odpočinout, odtrhnout se od stresujícího světa a dát průchod fantazii.

Mezi neutrálními názory byly prezentovány podobné myšlenky, jen dotázaní zdůrazňovali, že každá činnost, kterou rodina dělá společně, je shodně přínosná. Nemusí to však nutně být hraní loutkového divadla. S možností pozitivního vlivu loutek na výchovu dětí nesouhlasili především ti respondenti, kteří doma v dětství loutkové divadlo neměli.

Odpovědi byly opět obecně rozděleny do čtyř obdobných skupin, jako u otázky č. 3. (viz tab. 6)

Tabulka 6 - Vliv loutkového divadla na výchovu dětí (Zdroj: Autor)

Vliv na výchovu	významný	kladný	neutrální/malý/jako ostatní aktivity	žádný
	7%	70%	19%	4%

Závěry z dotazníkového šetření

Loutkové divadlo hraje i v dnešních rodinách ne úplně bezvýznamnou roli. Vzhledem k tomu, že největší procento dotázaných tvoří dospělí mezi 21 – 25 lety (téměř 60%), jedná se o nastupující rodičovskou generaci, která je dle výsledků loutkovému divadlu velmi nakloněna. Někteří respondenti dokonce uváděli, že divadlo neměli, ale chtěli by ho svým dětem pořídit, případně se ptali, zdali je stále k dostání. Čas strávený s loutkami považovala většina respondentů za smysluplné naplnění volna v kontrastu k hodinám strávených u televize či počítače. Pokud se této generaci podaří dostat svých názorů, mohla by popularita loutek znovu v budoucnu vzrůstat. Pro zjištění závislosti popularity na kraji, by se muselo provést šetření na větším vzorku obyvatel.⁶⁸

EKONOMICKÉ SROVNÁNÍ SOUČASNÉ ČESKÉ A ZAHRANIČNÍ PRODUKCE

Dětské papírové divadlo kromě všech výše uvedených kladů vyplývajících z dotazníkového šetření disponuje i velkou výhodou v podobě velmi příznivé ceny. V dnešní době již nepředstavuje žádný problém si cokoli ze zahraničí objednat přes internet, proto se nabízí srovnání cenové dostupnosti divadel v ČR a ze zahraničí.

⁶⁸ Výsledky šetření jsou také k dispozici na adrese loutkove-divadlo-v-rodinach.vyplnto.cz

Cenový rozptyl jednotlivých her v zahraničí⁶⁹ se pohybuje v přepočtu od 300 Kč zhruba do 1000 Kč. Divadlo je ale jen papírové, cena kartonového je zhruba okolo 2000 Kč a dřevěného se vyšplhá až k 6000 Kč. Pokud bychom se však rozhodli investovat do reedic starých nakladatelů, cena bude o mnoho vyšší. Za kompletní balíček obsahující jednu Schreiberovu hru zaplatíme okolo 2000 Kč. Pokud bychom si však chtěli objednat jednotlivé archy ze soupřav Scholzových, Imaginarie d'Épinal, nebo Seix Barral, cena se vyšplhá na 250 Kč/kus. Ceny jsou uvedeny bez poštovného, objednatel tak musí počítat s dalšími náklady na dopravu do ČR.⁷⁰ Celkově je však nabídka tak široká, že je těžké ji jakkoli cenově klasifikovat. Na některých stránkách však jsou ukázky, celé hry i divadla určené k vytištění, volně ke stažení.⁷¹

V České republice jsou papírová divadla k dostání pouze v několika málo variantách. Cena se pohybuje od 145 Kč do 700 Kč.⁷² Pokud bychom ale chtěli umístit papírové loutky do dřevěného rámu, zaplatíme nejméně 3000 Kč a výše.⁷³ I v České republice jsou dostupné jednoduché pohádky ke stažení.⁷⁴

Česká divadla se od zahraničních zástupců velmi liší svým výtvarným zpracováním i šíří nabídky. Zatímco velkou část cizí produkce tvoří reedice starých úspěšných her, které jsou výtvarně na velmi vysoké úrovni, v České republice převažují jednoduché, leckdy až kýčovitě dětské motivy, které oko dospělého diváka příliš neuspokojí. Velmi zajímavý je však fakt, že v zahraničních internetových obchodech lze zakoupit i reedice dvou českých nakladatelů Vilímka a Chrousta.

⁶⁹ Ceny byly vyhledány na anglických a německých e-shopech.

⁷⁰ *Benjamin Pollock's Toyshop* [online]. 2012 [cit. 2012-05-24]. Dostupné z: <http://www.pollocks-coventgarden.co.uk/index.php/toy-theatres/french-theatre.html>, Multum v Parvo Papiertheatre, [online]. 2012 [cit. 2012-05-24]. Dostupné z: http://www.papithro.com/epages/62903542.sf/de_DE/?ObjectPath=/Shops/62903542/Categories/Reproduktionen1/Originalgroesse

⁷¹ Ukázky volně dostupné za účelem volného stažení a bezúplatného šíření na stránce Toy Theatre [online]. 2012 [cit. 2012-05-24]. Dostupné z: <http://www.toytheatre.fsnet.co.uk/gifts1.html>

⁷² Srovnání vychází z internetových obchodů Betexa, Hrajeme divadlo, Papercraft, dostupné z WWW: <http://www.hrajeme-divadlo.cz/> <http://www.betexa.cz/divadlo/> <http://www.papercraft.cz/eshop/product/papirovy-model-prstove-loutkove-divadlo-663-> <http://www.srovnanicen.cz/q/Loutkov%C3%A9%20divadlo%2028/?min=350>

⁷³ *Marionety, loutky: Loutková divadla* [online]. 2012 [cit. 2012-05-24]. Dostupné z: <http://www.loutky-marionety.cz/Loutkove-divadla/>

⁷⁴ Dostupné na stránkách Hrajeme divadlo na adrese: <http://www.hrajeme-divadlo.cz/kulisy-a-loutky-ke-stazeni/>

ZÁVĚR

„Děti nutně potřebují loutky a loutkové divadlo.“ J. W. Goethe⁷⁵

České loutkářství je důležitým projevem nemotného kulturního dědictví. Jako takové splňuje všechny podmínky pro uznání za statek, který si zasluhuje zvláštní ochranu a který by měl být zapsán na Seznam nemateriálních statků tradiční a lidové kultury České republiky, neboť jeho krásy a hodnoty jsou stále předávány dalším generacím. Jeho papírová podoba vycházející ze zahraniční předlohy se však na českém trhu téměř vůbec nevyskytuje. Mohl by to být jistě zajímavý a hlavně záslužný obor podnikání, neboť kromě finanční nenáročnosti plní i tak důležitou výchovnou funkci.

Jak vyplývá z dotazníkového šetření, loutky nejsou v rodinách zdaleka mrtvým jevem, který by byl lehce nahraditelný novodobými způsoby dětské zábavy. Pokud respondenti dostojí svým názorům na výchovu dětí, na jejich hračky a zapojení rodičů do procesu výchovy, mohla by popularita loutkových divadel opět vzrůstat. Navíc pro jeho papírovou formu hovoří i nízká cena a tedy snadná dostupnost.

Pokud shrneme možnosti vzájemného obohacování, dojdeme k závěru, že světové papírové divadlo se již od českého loutkářství inspiruje. Zatímco se v České republice pomalu zapomíná na vztah rodinného divadla k světovému papírovému, v zahraničí jsou k dostání reedice českých nakladatelů této divadelní formy. Zatímco v České republice není téměř žádné povědomí o tomto světovém loutkovém fenoménu, v zahraničí je naše republika úspěšně reprezentována a kladně zapsána do povědomí papírových nadšenců. Vzájemné obohacování tak prozatím probíhá bohužel spíše směrem za hranice. I zde však jistě existuje mnoho příležitostí, na které by bylo možné pozvat některé zahraniční zástupce papírového divadla a nabídnout tak českým loutkářům novou inspiraci. Ve srovnání s většími divadelními formami, není papírové divadlo příliš finančně náročné ani pro pořadatele. Nový obzor se tak nabízí i široké veřejnosti.

⁷⁵ VELKOVÁ, J. Podoby loutky. *Městské muzeum a galerie Vodňany* [online]. 2010 [cit. 2012-05-28]. Dostupné z: <http://www.muzeumvodnany.cz/muzeum-a-galerie/program/archiv-akci/texty/645-z-tisku>

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Literární zdroje

- BALDWIN, Peter: *The Toy Theatres of the World*. London, A. Zwemmer Ltd, 1992
- BLECHA, Jaroslav: *Okno do českého loutkářství: výstava v rámci mezinárodního projektu*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2007, ISBN 978-807-0283-158
- BLECHA, Jaroslav: *Česká loutka*. Brno, Moravské zemské muzeum, 2007, ISBN 978-807-0283-158
- BLECHA, Jaroslav, HUČÍN, Ondřej, sest.: Brno, *Kdo je kdo v české teatrologii*., 1999
- BLECHA, Jaroslav: *Loutkářská sbírka Moravského zemského divadla v Brně*. Semily, Muzeum a Pojizerská galerie, 1998
- BLECHA, Jaroslav, JIRÁSEK, Pavel: *Česká loutka*. Praha, Kant, 2008, ISBN 978-80-86970-23-3
- DUBSKÁ, Alice: *Dvě století českého loutkářství: vývojové proměny českého loutkového divadla od poloviny 18. století do roku 1945*. Praha, Akademie múzických umění, 2004, ISBN 80-7331-008-2
- RICHTER, Luděk: *Od předmětu k loutce, od loutky k divadlu*. Praha, IPOS-ARTAMA a Společenství DDD, 1997, ISBN 80-7068-097-0
- RÖDL, Otto, BEZDĚK, Zdeněk a kol.: *Loutkářství*. Praha, Státní pedagogické nakladatelství, 1981
- TOMÁNEK, Alois: *Podoby loutky*. Praha: Akademie múzických umění, Divadelní fakulta, 1998, ISBN 80-858-8336-8.

Internetové zdroje

- Benjamin Pollock's Toyshop* [online]. 2012 [cit. 2012-05-24]. Dostupné z: <http://www.pollocks-coventgarden.co.uk/index.php/toy-theatres/french-theatre.html>
- BROWN, Hugo. *John Kilby Green & the History of the Toy Theatre* [online], 2009; [cit. 2012-05-04] Dostupné z: <http://www.toytheatre.net/>
- Edmund Bacon's Model Theater Presents: Cinderella. *Philadelphia International Airport*; [online]. . [cit. 2012-05-23] Dostupné z: <http://www.phl.org/arts/archivedexhibitions/Pages/bacon.aspx>
- History and Background. *Toy Theatre* [online]. 2010 [cit. 2012-04-28]. Dostupné z: <http://toytheatres.wordpress.com/category/history-and-background/>
- Loutkářství míří na seznam UNESCO, kraje podaly žádost. *Hradecký deník* [online]. 2012, . [cit. 2012-05-24]. Dostupné z: http://hradecky.denik.cz/kultura_region/loutkarstvi-miri-na-seznam-unesco-kraje-podaly-zadost-20120302.html
- Mansfield Museum Dickens Festival - Toy Theatre. *Dickens 2012* [online]. 2012 [cit. 2012-05-12]. Dostupné z: <http://www.dickens2012.org/event/mansfield-museum-dickens-festival-toy-theatre>
- Marionety, loutky: Loutková divadla* [online]. 2012 [cit. 2012-05-24]. Dostupné z: <http://www.loutky-marionety.cz/Loutkove-divadla/>
- Ministerstvo kultury. *Úmluva o zachování nemateriálního kulturního dědictví* [online]. 2007 [cit. 2012-05-24]. Dostupné z: <http://www.mkcr.cz/scripts/detail.php?id=339>
- Ministerstvo kultury. *Seznam nemateriálních statků tradiční a lidové kultury České republiky* [online]. 2009 [cit. 2012-05-24]. Dostupné z: <http://www.mkcr.cz/cz/kulturni->

dedictvi/regionalni-a-narodnostni-kultura/seznam_nem_statku/seznam-nematerialnich-statku-tradicni-a-lidove-kultury-ceske-republiky-37400/

Model Theater at Kannik's Korner. *Prosceniums* Model Theater at Kannik's Korner. Prosceniums [online]. . [cit. 2012-05-04] Dostupné z: <http://www.kannikskorner.com/toytheater/proslarge.htm#royal>

Multum v Parvo Papiertheatre, [online]. 2012 [cit. 2012-05-24]. Dostupné z: http://www.papithro.com/epages/62903542.sf/de_DE/?ObjectPath=/Shops/62903542/Categorie/s/Reproduktionen1/Originalgroesse

Pollock's Toy Museum [online]. 2012 [cit. 2012-05-24]. Dostupné z: <http://www.pollockstoymuseum.com/location.html>

Scott Polar Research Institute. *English Toy Theatre*, [online]. 2008 [cit. 2012-05-04] Dostupné z: <http://www.spri.cam.ac.uk/events/theatre/captainross/>

Rencontres Internationales de Théâtres de Papier. *History* [online]. [cit. 2012-04-29]. Dostupné z: <https://sites.google.com/site/testanglaisfrancais/history>

The Preetz Paper Theater Festival. *Preetzer Papiertheatertreffen* [online]. [cit. 2012-04-29]. Dostupné z: <http://www.preetzer-papiertheatertreffen.de/pptt/festival.htm>

Toy Theatre [online]. 2010 [cit. 2012-04-28]. Dostupné z: <http://toytheatres.wordpress.com/category/history-and-background/>

VELKOVÁ, J. Podoby loutky. *Městské muzeum a galerie Vodňany* Dostupné z: <http://www.muzeumvodnany.cz/muzeum-a-galerie/program/archiv-akci/texty/645-z-tisku>

E-shopy [online]. 2008 [cit. 2012-05-04].: Betexa, Hrajeme divadlo, Papercraft, dostupné z WWW: <http://www.hrajeme-divadlo.cz/> <http://www.betexa.cz/divadlo/> <http://www.papercraft.cz/eshop/product/papirovy-model-prstove-loutkove-divadlo-663-> <http://www.srovnanicen.cz/q/Loutkov%C3%A9%20divadlo%2028/?min=350>

Ostatní zdroje

Koncepce účinnější péče o tradiční lidovou kulturu v České republice na léta 2011 až 2015. Praha: Ministerstvo kultury a Národní ústav lidové kultury, 2011. ISBN 978-80-87261-50-7

Úmluva o zachování nemateriálního kulturního dědictví. Paříž, 2003. Dostupné z: <http://www.mkcr.cz/scripts/detail.php?id=339>

LECUCQ, Alain: *The Contemporary Paper Theatre* (Nedatovaná přednáška)

ZÁBRŠOVÁ, Kateřina: *Vliv loutkového divadla na děti mladšího školního věku.* Brno, 2008. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/104353/pedf_b/Bakalarska_prace.pdf. Bakalářská práce. Masarykova univerzita

SEZNAM OBRÁZKŮ A TABULEK

Obrázek 1 - Mother Goose od Williama Westa, vytištěna v roce 1811	15
Obrázek 2 – I. K. Green a W. West: srovnání podobnosti husara	16
Obrázek 3 - I. K. Green, první proscénium,	17
Obrázek 4 - Skeltova New Improved Stage Front	19
Obrázek 5 - Joseph Scholz, Urania	22
Obrázek 6 - Část orchestřiště, Theodor Guggenberg	22
Obrázek 7 - F. Schreiber, proscénium ze hry "Vilém Tell"	23
Obrázek 8 – Výřez A. Jacobsen, 1884	24
Obrázek 9 - Kulisy - Imaginarie Pellerin	25
Obrázek 10 - List ke stínovému divadlu, Imaginarie Pellerin.....	26
Obrázek 11- Model E, Seix y Barral, 1935	27
Obrázek 12 - Scény z Japonsko-ruské války, 1904.....	29
Obrázek 13 - Alšovo loutkové divadélko.....	34
Obrázek 14 - Kresba k představení "Výlet"	35
 Tabulka 1 - Otázka 1	 38
Tabulka 2 - Odpovědi podle krajů	38
Tabulka 4 - Role loutky v dětství.....	39
Tabulka 5 - Participace rodičů	39
Tabulka 6 - Vliv loutkového divadla na výchovu dětí.....	40